

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА**

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

Кафедра фізичної географії та картографії

До захисту допустити
Зав. кафедри _____ доцент **Анатолій БАЙНАЗАРОВ**
«_____» _____ 2025 р.

**ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧІ ЗАХОДИ ЯК ЗАСІБ АКТИВАЦІЇ
ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА**

Виконав: студентка 4-го курсу д.ф.н,
групи ГП- 41
спеціальність: 014.07 Середня освіта
(Географія)
освітня програма: Географія, природознавство
та спортивно-туристська робота
Поліна Вікторівна ГУСТОКАШИНА
Науковий керівник:
доцент, к.пед.н. **Катерина БОРИСЕНКО**

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

Голова ЕК **Валентина РЕДІНА**

Секретар ЕК **Тетяна БУЛГАКОВА**
«_____» _____ 2025 р.

Харків – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	5
1.1. Поняття та сутність краєзнавства в системі освіти.....	5
1.2. Роль туристсько-краєзнавчих заходів у формуванні фізико-географічних знань.....	10
1.3. Особливості організації туристсько-краєзнавчої роботи в сучасній школі.....	15
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧИХ ЗАХОДІВ З МЕТОЮ АКТИВАЦІЇ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ.....	18
2.1. Аналіз сучасних методичних підходів до проведення туристсько-краєзнавчих заходів.....	18
2.2. Форми та види туристсько-краєзнавчих заходів.....	20
2.3. Використання місцевих природних об'єктів для формування фізико-географічних знань.....	28
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧИХ ЗАХОДІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ.....	29
3.1. Розробка та апробація туристсько-краєзнавчого заходу.....	28
3.2. Розробка туристсько-краєзнавчого заходу з використанням дистанційних методів навчання.....	38
3.3. Рекомендації та перспективи впровадження туристсько-краєзнавчої роботи в освітній процес.....	44
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	54

ВСТУП

Сучасні тренди у сфері освіти відображають перехід від теоретичного засвоєння знань до практичної діяльності. З огляду на концепції Нової української школи та курсу на компетентнісне навчання, туристсько-краєзнавчі заходи набувають великої цінності як засіб активації знань, пояснення реалій навколишнього світу та формування наукового світогляду учнів.

У сучасному світі, де глобалізація та інтернаціоналізація набирають обертів, важливо не лише знати про загальносвітові процеси, але й усвідомлювати свою ідентичність, коріння та культурну спадщину. Цьому сприяє вивчення краєзнавства – науки, що надає учням знання про рідний край, його історію, культуру та природу, і загалом має велике значення для формування їх особистості.

У сучасних школах географічне краєзнавство вважається ефективним інструментом для покращення навчально-виховного процесу та активації пізнавальної діяльності учнів. Воно відіграє важливу роль у формуванні у школярів реального світогляду, а також у моральному, естетичному, науково-природничому, фізичному та трудовому вихованні.

Практична цінність туристсько-краєзнавчої роботи з дітьми підтверджується позитивними результатами, такими як збагачення досвіду поза школою, залучення до наукової діяльності та пропагування здорового способу життя. Це також сприяє розвитку колективного мислення, розумових здібностей, навичок дослідницької роботи, художньої творчості, фізичного та морального зміцнення особистості, а також формуванню загальнолюдських якостей.

Отже, тема дослідження є актуальною та потребує вивчення. Необхідний пошук інформації, вивчення методик проведення туристсько-краєзнавчих заходів в середній школі, вивчення впливу таких заходів на виховну роботу.

Метою даної роботи є теоретичне обґрунтування та розробка ефективних форм та засобів туристсько-краєзнавчих заходів для активації фізико-географічних знань учнів закладів загальної середньої освіти.

Завдання дослідження полягають у всебічному аналізі, теоретичному обґрунтуванні та практичному опрацюванні можливостей туристсько-краєзнавчих заходів як ефективного засобу активації фізико-географічних знань учнів закладів загальної середньої освіти. Зокрема, дослідження передбачає:

1. Дослідити теоретичні засади краєзнавства;
2. Окреслити форми та методи туристсько-краєзнавчої діяльності;
3. Проаналізувати досвід реалізації туристсько-краєзнавчого підходу в класно-урочній та позаурочній діяльності;
4. Визначити ефективні прийоми і розробити заходи для активації фізико-географічних знань учнів.

Об'єктом дослідження є освітній процес у закладах загальних середньої освіти. *Предметом* – форми та методи використання туристсько-краєзнавчих заходів для активації знань з фізичної географії.

Методи дослідження:

1. Системний і географічний підхід (під час аналізу краєзнавчого потенціалу території та форм організації туристсько-краєзнавчих заходів);
2. Методи аналізу й синтезу (для узагальнення теоретичних засад та практичних результатів туристсько-краєзнавчої діяльності)
3. Моделювання (з метою створення ефективних форм проведення туристсько-краєзнавчих заходів у фізико-географічному контексті);
4. Порівняльний метод (під час вивчення результативності використання різних типів туристсько-краєзнавчих форм у навчанні географії та впливу на рівень знань учнів).

Структура роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (50 джерел). Робота викладена на 59 сторінках і включає 24 ілюстрації.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

1.1. Поняття та сутність краєзнавства в системі освіти.

Краєзнавство є важливою складовою сучасної системи освіти, яке поєднує знання з різних галузей: географії, історії, культури, економіки, біології, і виступає як потужний засіб виховання учнівської молоді. Загально географічні науки впливають з поєднання природничих та суспільних наук (рис1.1). Краєзнавство належить до загально-географічних наук, тому краєзнавчі дослідження включають в себе вивчення природничих та суспільних складових території.

Рис. 1.1. Система географічних наук

Краєзнавство спрямоване на вивчення рідного краю в усій його багатогранності – природній, соціальній, історико-культурній, господарській, етнографічній [6], [7]. Через таку міждисциплінарність краєзнавство формує цілісне уявлення про довкілля, допомагає усвідомити своє місце в ньому та виховує почуття відповідальності за стан навколишнього середовища (рис.1.2.).

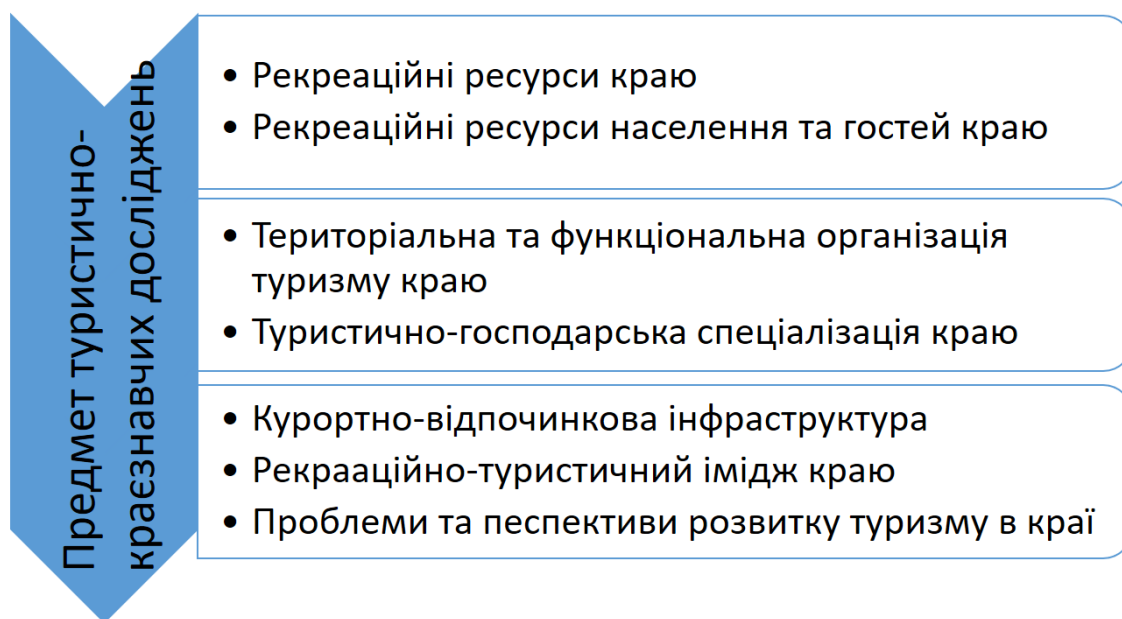

Рис. 1.2. Основні аспекти предмета туристично-краєзнавчих досліджень

Туристичне краєзнавство займає важливе й інтегративне місце у структурі національного краєзнавства, оскільки об'єднує в собі елементи кількох його напрямів – насамперед географічного та етнографічного, які тісно переплітаються з історичним та економічним краєзнавством (рис. 1.3.). Через вивчення природи, культури, побуту, традицій і господарської діяльності певного регіону туристичне краєзнавство сприяє глибшому розумінню особливостей рідного краю. У такий спосіб воно виконує не лише пізнавальну функцію, але й формує у школярів ціннісне ставлення до історико-культурної спадщини, природного середовища та соціально-економічних процесів. Таким чином, національне краєзнавство постає як цілісна, системна галузь знань, у якій

окремі напрями взаємодіють між собою, доповнюючи та збагачуючи одне одного.

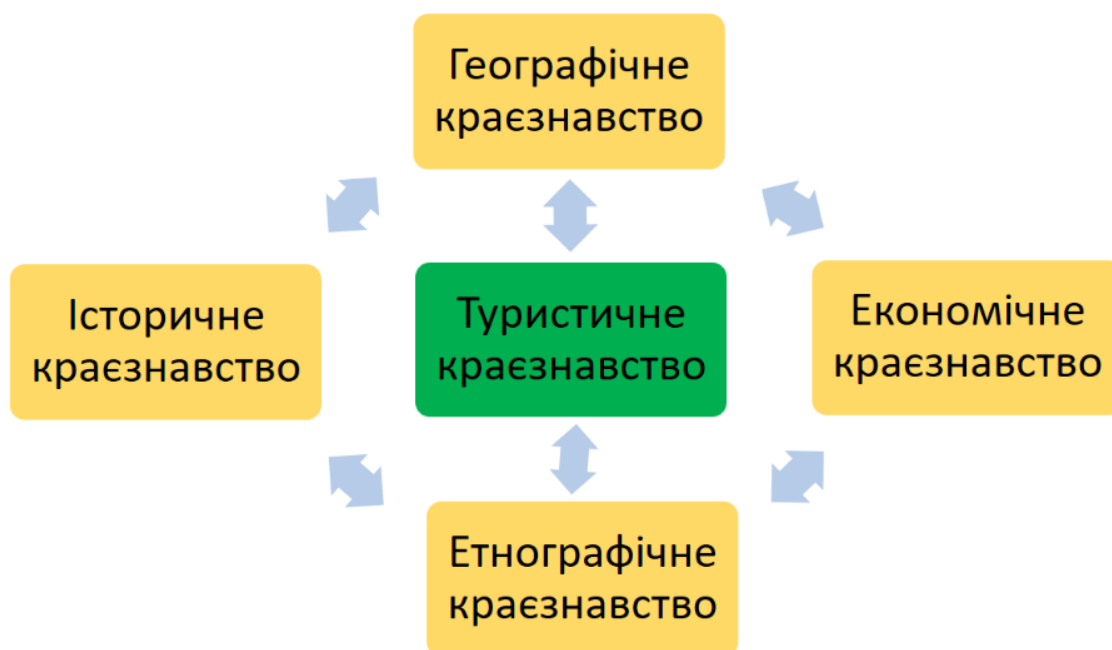

Рис. 1.3. Місце туристичного краєзнавства у системі національного краєзнавства

Краєзнавство в освітньому процесі виступає не лише як форма ознайомлення учнів із особливостями рідного краю, але і як важливий дидактичний інструмент, що сприяє глибокому пізнанню навколишнього світу, формуванню наукового світогляду, розвитку міжпредметних зв'язків і активації пізнавальної діяльності. Його сутність полягає в наближенні навчального змісту до життєвого досвіду школярів. Вивчення об'єктів і явищ, що знаходяться поруч, пробуджує в учнів емоційний інтерес, створює умови для глибшого осмислення навчального матеріалу [3], [13].

Особливо ефективним краєзнавчий підхід є завдяки своїй практико-орієнтованій природі. Учні краще засвоюють знання, коли здобувають їх не лише з підручників, а через безпосереднє спостереження, експеримент, дослідницьку діяльність у польових умовах або участь у соціально значущих проєктах. Це сприяє розвитку критичного мислення, формуванню дослідницьких умінь,

здатності аналізувати, узагальнювати інформацію й робити обґрунтовані висновки [3], [14].

Краєзнавство реалізується в освітньому процесі через різноманітні форми навчальної та позакласної роботи: тематичні екскурсії, походи, створення навчальних проєктів, презентацій, макетів, картосхем, написання творчих робіт і нарисів про рідний край [12], [13]. Такі форми забезпечують не лише засвоєння знань, але й розвивають самостійність, ініціативність, відповідальність, сприяють формуванню комунікативної та організаторської компетентностей [3], [12].

У виховному вимірі краєзнавство сприяє становленню активної громадянської позиції учнів, формуванню у них ціннісного ставлення до культурної та природної спадщини. Саме через занурення в локальний контекст школярі здобувають соціальний досвід, вчаться діяти відповідально, приймати рішення та критично оцінювати суспільні явища [6], [7], [14].

Краєзнавство в сучасній школі є важливим інтеграційним елементом навчального процесу, що сприяє як засвоєнню знань, так і всебічному розвитку особистості. Воно поєднує навчання з реальним життям, стимулює внутрішню мотивацію учнів до пізнання та самореалізації, відкриває широкі можливості для формування компетентнісної особистості, здатної діяти свідомо й ефективно в сучасному суспільстві.

Отже, краєзнавство в системі освіти – це не лише джерело знань, а й дієвий засіб розвитку особистості, що дозволяє реалізовувати вимоги сучасної освіти через формування науково обґрунтованої картини світу, активну життєву позицію, патріотизм, екологічну та громадянську свідомість (рис. 1.4.).

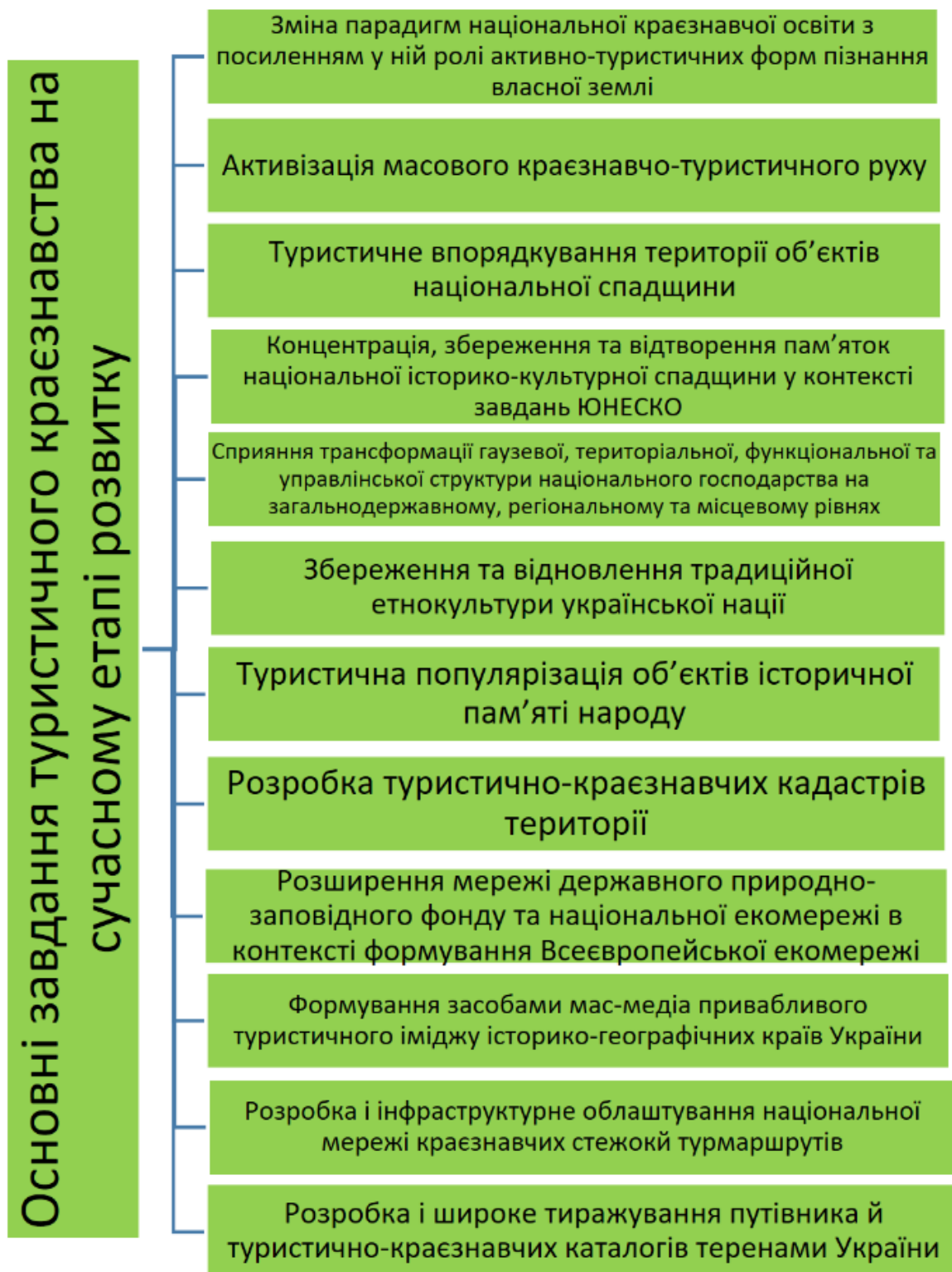

Рис. 1.4. Основні завдання туристичного краєзнавства на сучасному етапі розвитку

1.2. Роль туристсько-краєзнавчих заходів у розвитку фізико-географічних знань учнів

Туристсько-краєзнавчі заходи займають важливе місце в сучасній системі географічної освіти, оскільки вони забезпечують ефективну інтеграцію теоретичних знань із практичним досвідом учнів. Залучення школярів до пізнання об'єктів і явищ, які безпосередньо їх оточують, дає змогу не лише глибше зрозуміти природні закономірності, а й розвинути особистісну зацікавленість у навчальному процесі. Вивчення рідного краю надає можливість школярам безпосередньо спостерігати за географічними процесами, аналізувати дані та робити висновки на основі власних досліджень, що значно підвищує рівень засвоєння матеріалу [5], [8].

Особливе місце в системі туристсько-краєзнавчих заходів займають екскурсії, польові дослідження, мандрівки, під час яких учні мають змогу ознайомитися з формами рельєфу, ґрунтами, рослинним і тваринним світом, кліматичними умовами свого регіону. Ці форми роботи сприяють кращому розумінню географічної диференціації природних компонентів, формують навички просторового мислення та вміння аналізувати інформацію в контексті локального природного середовища [4], [13]. Залучення до таких заходів сприяє розвитку дослідницького підходу, що є надзвичайно важливим у межах компетентнісного підходу до навчання.

Туристсько-краєзнавчі заходи мають вагоме значення і в формуванні екологічної культури, що є невід'ємною складовою сучасної освіти. Знайомство з природними об'єктами, проблемами довкілля та шляхами їх розв'язання сприяє розвитку у школярів відповідального ставлення до природи, розуміння необхідності сталого природокористування та формування екологічної свідомості [2], [12]. Такі знання стають основою для виховання активного громадянина, здатного не лише дбати про збереження навколишнього середовища, але й впливати на екологічну політику місцевої громади.

Структура екологічного виховання включає в себе різні напрямки, серед яких екологічна освіта, екологічні акції, тижні, спільна робота класних керівників, педагогічного колективу, вчителів природничих наук (рис. 1.5.). Ці напрямки можуть бути реалізовані шляхом як масових так і індивідуальних форм проведення екологічного виховання (рис.1.6).

Рис. 1.5. Структура екологічного виховання

Рис. 1.6. Форми екологічного виховання

Окрім екологічного виховання, краєзнавство сприяє формуванню національної ідентичності та патріотичних почуттів. Через ознайомлення з історико-культурною спадщиною, місцевими звичаями, традиціями та видатними постатями рідного краю формується емоційно-ціннісне ставлення до Батьківщини. Це дозволяє учням глибше усвідомити свій зв'язок з минулим, теперішнім і майбутнім своєї держави, що відповідає пріоритетам національно-патріотичного виховання [6], [9].

Значущість туристсько-краєзнавчої діяльності полягає також у розвитку ключових компетентностей учнів Нової української школи (рис. 1.7.). У контексті природничих наук краєзнавство набуває особливого значення як засіб формування таких компетентностей:

1. Екологічна компетентність – формується через усвідомлення цінності природи, необхідності її збереження та відповідального ставлення до довкілля [9];

2. Соціальна та громадянська компетентність – реалізується шляхом вивчення історико-культурної спадщини, участі у житті громади, налагодження зв'язків із місцевими органами самоврядування та культурними установами [10];

3. Інформаційно-цифрова компетентність – розвивається під час пошуку, обробки, аналізу та візуалізації туристсько-краєзнавчої інформації за допомогою ІКТ [13];

4. Підприємницька компетентність – формується через планування, реалізацію та оцінювання туристсько-краєзнавчих проєктів, включаючи оцінку ресурсів, командну роботу, презентацію результатів [9].

Туристсько-краєзнавча діяльність також має тісний зв'язок із національно-патріотичним вихованням. Ознайомлення з історією, звичаями, традиціями, природним багатством свого краю формує в учнів почуття приналежності до українського народу, гордість за свою малу батьківщину, готовність до її захисту і розвитку [1], [11].

Залучення до туристсько-краєзнавчих проєктів передбачає роботу з інформаційними ресурсами, формування аналітичного мислення, уміння працювати в команді, організовувати й планувати власну діяльність, презентувати результати. Створення мультимедійних презентацій, фотозвітів, картосхем, участь у конкурсах дослідницьких робіт дозволяє учням не лише поглибити знання, а розвивати навички ХХІ століття, які є запорукою успішної соціалізації в умовах інформаційного суспільства [6], [9].

Рис. 1.7. Компетентності учня НУШ

Не менш важливою складовою є організація екологічних експедицій і дослідницьких мандрівок, у межах яких школярі мають можливість вивчати актуальні питання змін клімату, забруднення довкілля, деградації природних

ландшафтів, вивчати біорізноманіття тощо. Це не лише розширює науковий кругозір учнів, але й формує навички роботи з природоохоронною інформацією, аналізу даних моніторингу, створення рекомендацій і проєктних пропозицій щодо збереження довкілля [11], [10].

Таким чином, туристсько-краєзнавчі заходи виступають комплексним дидактичним інструментом, який поєднує в собі пізнавальні, виховні та практичні цілі. Вони створюють умови для багатовимірного розвитку особистості учня, формування в нього не лише фізико-географічних знань, а й ціннісних орієнтирів, активної життєвої позиції та здатності відповідально ставитися до навколишнього світу.

1.3. Особливості організації туристсько-краєзнавчої роботи в сучасній школі

Організація туристсько-краєзнавчої роботи в закладах загальної середньої освіти сучасного типу є важливим напрямом формування національної самосвідомості, екологічної культури та пізнавального інтересу учнів. У контексті Нової української школи краєзнавство розглядається не як додатковий елемент, а як складова частина компетентнісного підходу до навчання, яка інтегрується в різні предмети і формується через практичну діяльність [3], [5].

Особливістю сучасної туристсько-краєзнавчої роботи є її міждисциплінарність. Вивчення рідного краю відбувається на перетині географії, історії, екології, біології, культури, що дозволяє учням бачити цілісну картину світу. Це забезпечує глибше розуміння навчального матеріалу та сприяє формуванню зв'язків між теорією і практикою [9], [13].

Важливим компонентом є застосування активних та інтерактивних форм навчання — інтерактивних мандрівок, віртуальних турів, вікторин, картографічних квестів, екологічних акцій. Такі підходи підвищують мотивацію учнів до участі в туристсько-краєзнавчій діяльності, роблять її цікавою, сучасною та доступною для кожного учня [4], [8].

Однією з провідних форм є організація навчальних та позакласних екскурсій. Вони охоплюють дослідження місцевих природних об'єктів, історичних пам'яток, соціально-економічних об'єктів регіону. Такі заходи дозволяють реалізовувати навчальну мету – закріплення знань, і виховну – формування любові до рідного краю [6], [7]. Під час таких заходів учні вчаться здійснювати спостереження, вести записи в польових щоденниках, аналізувати отриману інформацію.

Ще однією формою є проєктна діяльність. Школярі виконують дослідницькі проєкти, які передбачають збирання інформації про об'єкти навколишнього середовища, підготовку картографічних матеріалів, створення буклетів, презентацій, відеороликів. Проєкти можуть бути як короткотривалими, так і довготривалими, індивідуальними або груповими. Їх метою є розвиток дослідницьких, аналітичних та комунікативних навичок учнів [10], [12].

Організація туристсько-краєзнавчої роботи також передбачає активну співпрацю з місцевими громадами, закладами культури, екологічними організаціями, краєзнавчими музеями. Це розширює межі освітнього середовища, робить його відкритим і соціально значущим. Така взаємодія сприяє залученню учнів до реальної соціальної діяльності, підвищує рівень їхньої соціальної відповідальності [11], [8].

Значну роль відіграє й цифровізація туристсько-краєзнавчої роботи – використання онлайн-карт, мобільних додатків, краєзнавчих платформ та баз даних. Це дає змогу учням проводити геоінформаційні дослідження, працювати з цифровими мапами, створювати віртуальні екскурсії, тим самим підвищуючи свою інформаційну грамотність [1], [2].

Організація зворотного зв'язку, підбиття підсумків, презентація результатів туристсько-краєзнавчих досліджень на шкільних конференціях, фестивалях, круглих столах забезпечує розвиток рефлексії, вміння презентувати результати своєї роботи, оцінювати її значення та перспективи [6], [12].

Отже, туристсько-краєзнавча робота в сучасній школі передбачає комплексний, інтегрований підхід, що охоплює як традиційні, так і інноваційні

методи. Вона сприяє розвитку особистості школяра, його громадянської активності, дослідницької компетентності та здатності до самоосвіти, що повністю відповідає сучасним викликам освіти XXI століття [3], [7].

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧИХ ЗАХОДІВ З МЕТОЮ АКТИВАЦІЇ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ

2.1. Аналіз сучасних методичних підходів до проведення туристсько-краєзнавчих заходів

Сучасні методичні підходи до проведення туристсько-краєзнавчих заходів у школі спрямовані на формування в учнів цілісного уявлення про рідний край, розвиток їхніх дослідницьких, аналітичних і громадянських умінь. У контексті Нової української школи краєзнавство виконує функцію не лише джерела знань, але й потужного інструменту реалізації компетентнісного підходу до навчання, орієнтованого на формування ключових компетентностей, зокрема екологічної, соціальної, громадянської та інформаційної [5], [9].

Одним із провідних сучасних підходів є діяльнісний підхід, який ставить учня в центр освітнього процесу як активного суб'єкта пізнання. Він реалізується через організацію туристсько-краєзнавчих екскурсій, польових досліджень, пошуково-дослідницьких завдань, тематичних квестів, шкільних експедицій. Залучення учнів до самостійного збору інформації, аналізу явищ, ведення спостережень і формулювання висновків дозволяє не лише краще засвоїти навчальний матеріал, а й сформувати важливі навички XXI століття – критичне мислення, вміння працювати в команді, проводити самооцінювання, що є важливою складовою сучасного навчання в НУШ [6], [13].

Другим важливим підходом є інтегративність. Краєзнавство інтегрується з предметами природничого й гуманітарного циклів, такими як географія, біологія, історія, література, мистецтво, інформатика. Наприклад, під час дослідження місцевого ландшафту можна поєднати знання з фізичної географії, ботаніки та історії поселення. Така міжпредметна взаємодія забезпечує цілісне сприйняття об'єкта дослідження, поглиблює міжпредметні зв'язки та активізує аналітичне мислення [7], [4].

Третім актуальним напрямом є інформаційно-комунікаційний підхід, що передбачає використання цифрових ресурсів та технологій: Google Maps, онлайн-атласів, а також мобільних додатків для ідентифікації рослин, створення інтерактивних мап чи віртуальних турів. Застосування ГІС (геоінформаційних систем) у старших класах дозволяє виконувати серйозніші аналітичні завдання – наприклад, просторовий аналіз урбанізації чи екологічних проблем регіону [8], [10].

Однією з найефективніших сучасних методик є проєктний підхід. Краєзнавчі проєкти можуть мати соціальну, екологічну, історико-культурну спрямованість. Вони формують в учнів навички планування, пошуку та критичного аналізу інформації, презентації результатів. Проєктна діяльність має великий потенціал для індивідуалізації навчання – кожен учень чи група може обрати тему відповідно до своїх інтересів [11], [2]. Наприклад, дослідження стану водойми поблизу школи або створення путівника рідного села – це проєкти, що поєднують пізнавальну, практичну та соціальну функції.

Окремої уваги заслуговує емоційно-ціннісний підхід, який передбачає виховання любові до рідного краю, поваги до природи, культурної спадщини, усвідомлення значущості збереження навколишнього середовища. Він реалізується через історико-географічні нариси, усні історії, зустрічі з місцевими краєзнавцями, мистецькі акції, краєзнавчі конференції. Важливу роль у цьому відіграє рефлексивна діяльність – обговорення почуттів і вражень, які виникають під час занурення в життя і природу рідного краю [3], [12].

Таким чином, сучасні методичні підходи до краєзнавства в школі мають комплексний характер і базуються на принципах активності, інтегрованості, технологічності, емоційності й соціальної значущості. Вони дозволяють зробити навчання більш змістовним, особистісно значущим, а знання – життєвими та практично застосовуваними. В результаті формується не лише обізнаний учень, а й свідомий громадянин, здатний дбати про свій край і змінювати його на краще [12], [5].

2.2. Форми та види туристсько-краєзнавчих заходів

Туристсько-краєзнавчі заходи в освітньому процесі вирізняються багатством форм і видів, що дозволяє гнучко адаптувати їх до вікових особливостей учнів, навчальних цілей та ресурсного забезпечення школи. Їх мета – не лише поглибити знання про рідний край, але й сформувати в учнів відповідальне ставлення до природи, історико-культурної спадщини, розвивати екологічну свідомість і громадянську позицію (рис 2.1.).

Рис. 2.1. Форми туристсько-краєзнавчої роботи

Екскурсії є найпоширенішою та найпопулярнішою формою туристсько-краєзнавчої діяльності. Вони бувають теоретичні (відвідування музеїв, краєзнавчих виставок, архівів, бібліотек) і практичні, що мають польовий характер (обстеження ландшафтів, водойм, геологічних утворень, біоценозів). Практичні екскурсії сприяють формуванню навичок дослідницької діяльності –

учні вчаться вести польові щоденники, складати карти-схеми, робити заміри й порівняльний аналіз [3], [5], [11]. Наприклад, вивчення рельєфу місцевості дає змогу закріпити знання з геоморфології, тоді як спостереження за станом водойм дозволяє інтегрувати екологічні знання.

Проектна діяльність у краєзнавстві дозволяє учням самостійно обирати тему дослідження, планувати хід роботи, добирати джерела інформації, проводити аналіз та створювати кінцевий продукт – звіт, презентацію, буклет, міні-фільм тощо. Проекти можуть бути короткотривалими (1-2 тижні) або довготривалими (до кількох місяців), локальними (наприклад, «Історія вулиці, на якій я живу») або масштабнішими (наприклад, «Екологічний стан річки в нашому селі/місті») [12], [6]. Крім змістового наповнення, проекти розвивають навички самоорганізації, командної роботи, ІКТ-компетентності та вміння презентувати результати.

Уроки-екскурсії – це форма організації навчального процесу, яка поєднує теоретичне навчання та безпосереднє спостереження за об'єктами в природному середовищі. Така форма дає змогу учням вийти за межі класу і закріпити знання безпосередньо в умовах реального середовища. Наприклад, вивчення мікроклімату пришкольньої території або типів ґрунтів під час уроку на природі сприяє глибшому засвоєнню понять через практичне застосування [7], [10]. Окрім того, учні вчаться працювати з природничим інструментарієм (термометри, компаси, GPS-навігатори) та проводити елементарні наукові спостереження.

Шкільні краєзнавчі гуртки та клуби є важливою формою позакласної туристсько-краєзнавчої роботи. У рамках таких об'єднань учні мають змогу брати участь у тривалих дослідницьких проєктах, вести пошукову діяльність, організовувати виставки, акції, експедиції. Учасники клубів часто стають ініціаторами шкільних туристичних маршрутів, організовують фотовиставки, конкурсні проєкти, беруть участь у конкурсах та олімпіадах з географії, екології, історії рідного краю [4], [9]. Наприклад, діяльність клубу «Юний географ-дослідник» може включати щотижневі дослідження мікроекосистем,

анкетування місцевого населення щодо змін клімату або запис спогадів старожилів.

Інтерактивні форми туристсько-краєзнавчої діяльності також набувають популярності – це можуть бути краєзнавчі квести, рольові ігри, інтелектуальні турніри, дебати, що дозволяють учням активно залучатися до навчання, працювати в групах, приймати рішення. Наприклад, під час квесту «Скарби мого краю» учні можуть досліджувати культурні об'єкти, виконуючи завдання на логіку, швидкість і знання місцевої історії. Такі заходи пробуджують емоційне залучення, стимулюють пізнавальний інтерес і формують позитивну мотивацію до навчання [2], [8].

Мультимедійні презентації та цифрові туристсько-краєзнавчі продукти є новітніми формами, які інтегрують традиційне краєзнавство з сучасними ІТ-засобами. Учні можуть створювати віртуальні тури, сайти, блоги, відео-екскурсії про своє місто чи село. Це особливо актуально в умовах дистанційного навчання, а також сприяє формуванню цифрової грамотності.

Умови дистанційного навчання, зумовлені викликами сучасного світу, актуалізували необхідність пошуку нових форм організації освітнього процесу, зокрема туристсько-краєзнавчої діяльності. Незважаючи на обмеження щодо безпосереднього контакту з природним середовищем, дистанційне навчання не лише не зменшило значення туристсько-краєзнавчих заходів, а й стало стимулом для впровадження інноваційних підходів до їх реалізації [5], [9].

Значення краєзнавства в дистанційному форматі полягає в збереженні цінності локального контексту, підтримці пізнавального інтересу учнів до навколишнього середовища та розвитку дослідницьких і проєктних навичок. У таких умовах туристсько-краєзнавча діяльність сприяє формуванню інформаційно-цифрової, дослідницької та соціальної компетентностей, оскільки учні активно користуються онлайн-ресурсами, цифровими картами, застосунками для віртуальних мандрівок і геолокації [6], [12].

Основними формами дистанційної туристсько-краєзнавчої роботи є:

1. Віртуальні екскурсії та 3D-тури. За допомогою цифрових платформ (наприклад, Google Earth, Google Maps, YouTube, ThingLink спеціалізованих сайтів музеїв і заповідників) учні можуть «відвідати» визначні місця свого регіону або України загалом (рис. 2.2., 2.3.). Такі екскурсії супроводжуються інтерактивними завданнями, вікторинами, обговореннями [2], [13].

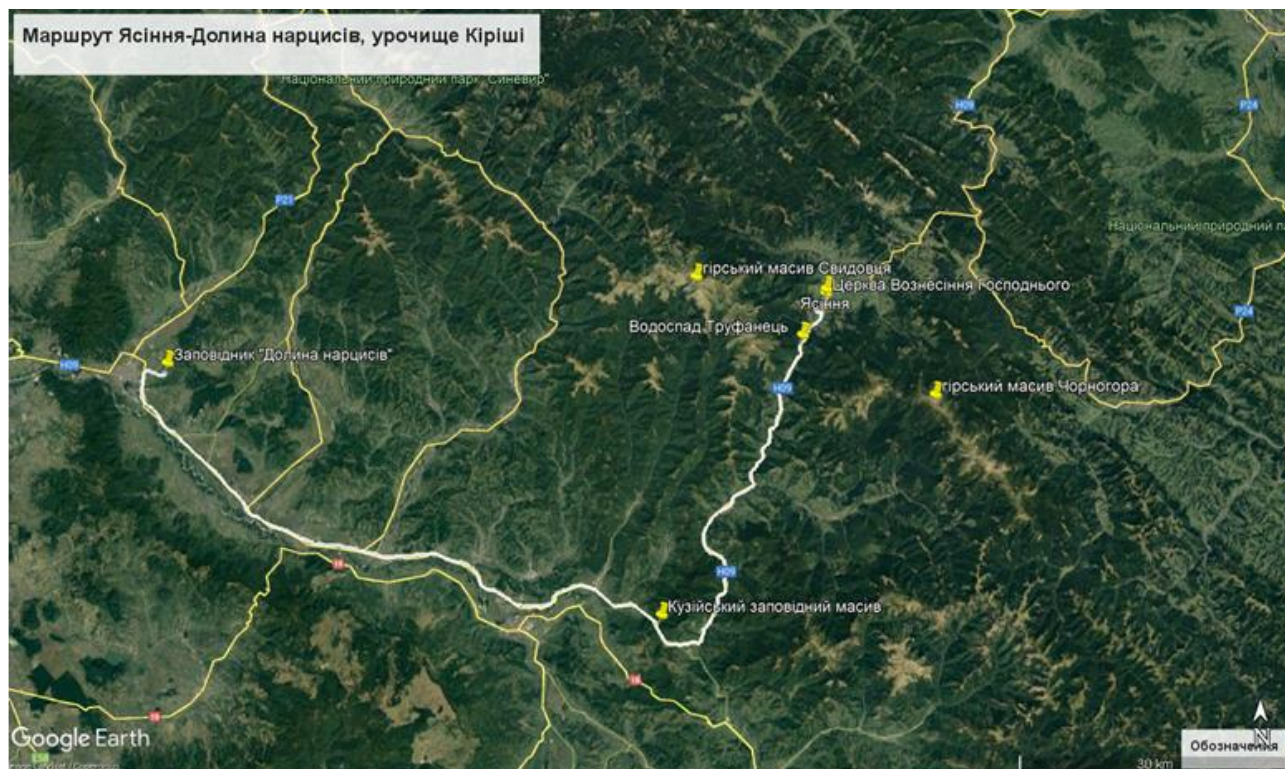

Рис. 2.2. Приклад використання платформи Google Earth для розробки віртуальної екскурсії

2. Створення мультимедійних проєктів. Учні самостійно або в групах готують презентації, відео, постери, подкасти, присвячені природним, історичним чи культурним об'єктам свого краю. Такі види роботи розвивають навички пошуку, аналізу та подання інформації, а також критичне мислення [5], [6].

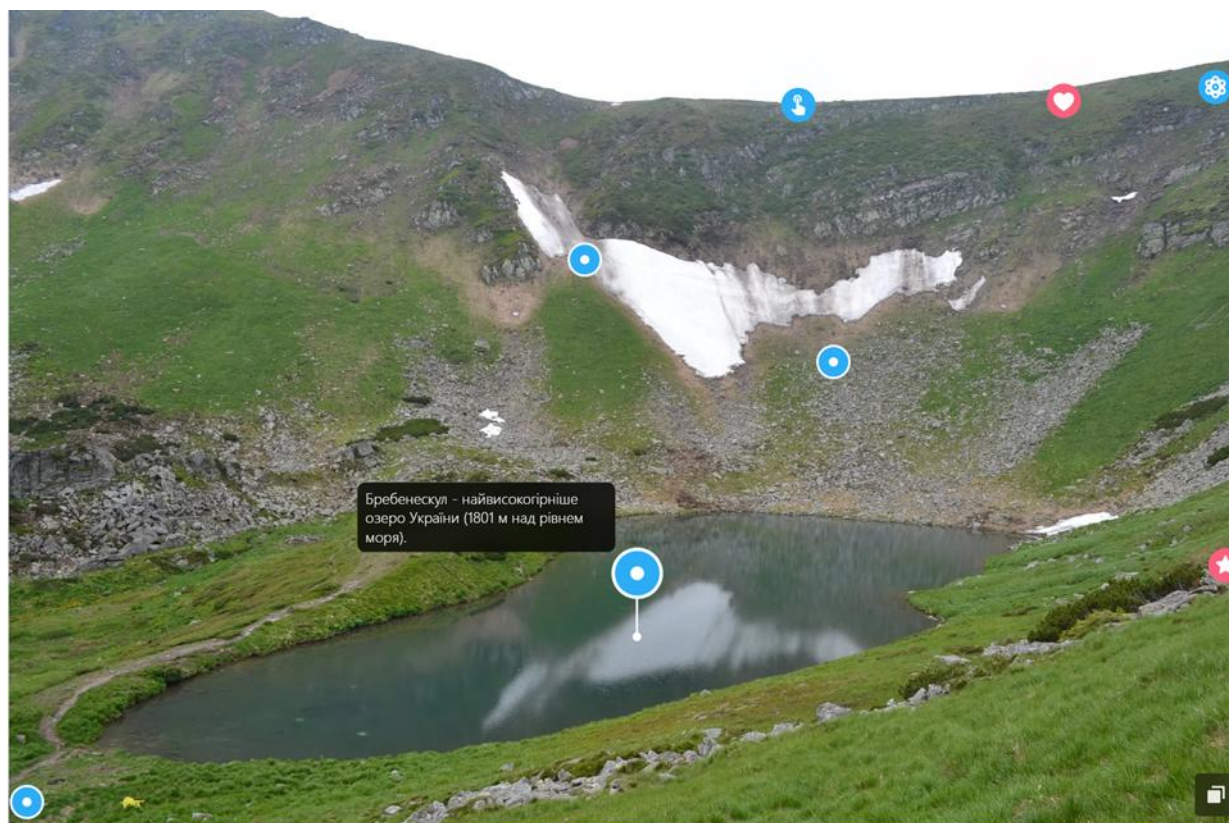

Рис. 2.3. Приклад використання платформи ThingLink для розробки віртуальної екскурсії

3. Онлайн-дослідження та опитування. Учні можуть збирати краєзнавчу інформацію за допомогою опитувальників таких опитувальників як Google Forms або Kahoot, що дозволяє провести опитування в ігровій формі (рис. 2.4.), аналізувати статистичні дані про свій регіон, проводити моніторинг екологічного стану через супутникові знімки (рис 2.5.), онлайн-сервіси або результати спостережень своїх однолітків [8], [10].

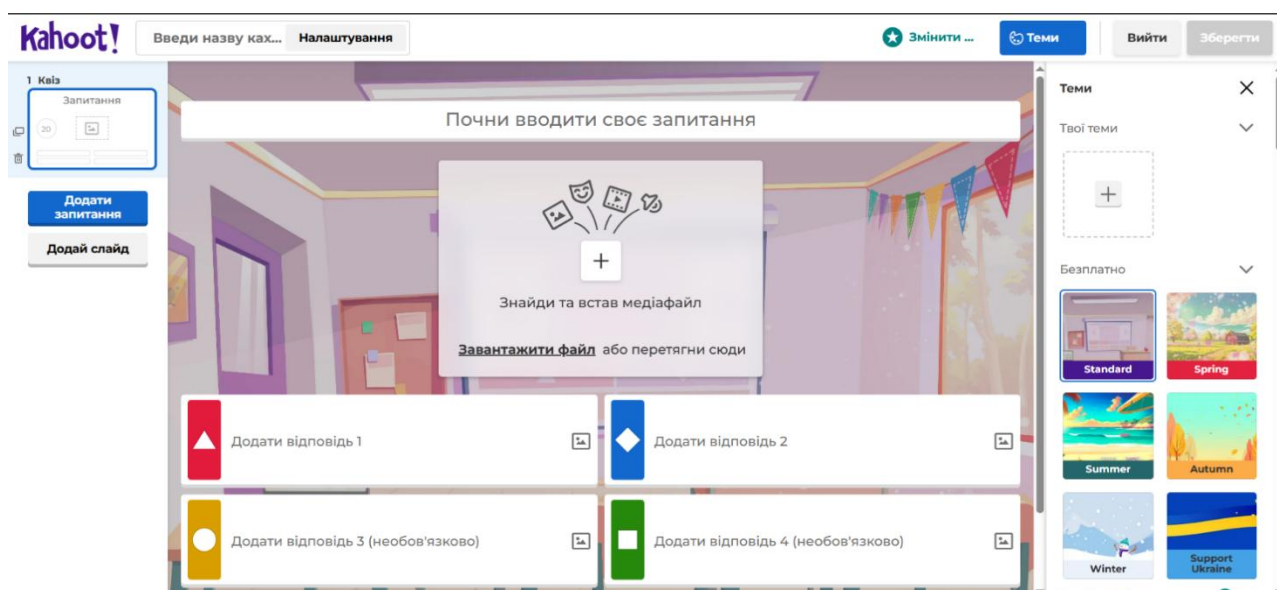

Рис. 2.4. Використання Kahoot для створення опитування.

Рис. 2.5. Приклад використання супутникових знімків на онлайн платформі EO Browser для проведення аналізу екологічного стану територій.

4. Фотозвіти та краєзнавчі, туристичні блоги. Дистанційна форма дозволяє учням створювати віртуальні щоденники спостережень, публікуючи фото, описи, географічні координати природних або історичних об'єктів, які вони досліджують самостійно під час прогулянок або поїздок (рис. 2.6.) [4], [11].

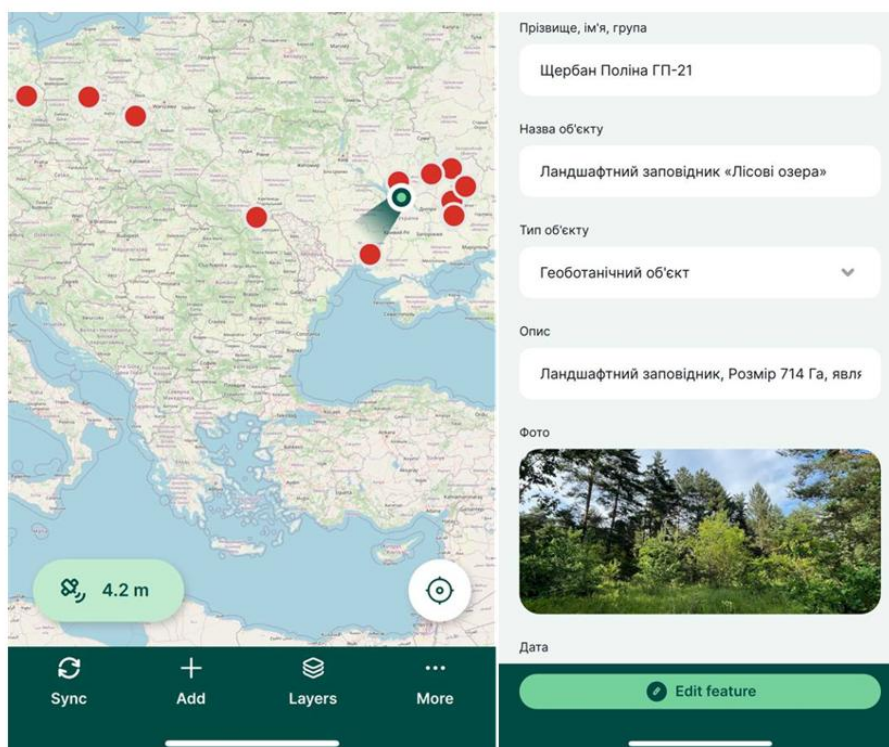

Рис. 2.6. Використання додатку Mergin Maps для створення спільного проєкту.

5. Онлайн-квести та географічні вікторини. Інтерактивні ігрові форми – це ефективний спосіб мотивації учнів до вивчення свого краю. Вони можуть включати завдання на знання географічних назв, природних об'єктів, історичних фактів тощо [3], [9].

Застосування таких форм дозволяє зберегти дослідницький та інтерактивний характер туристсько-краєзнавчої роботи навіть за відсутності безпосередньої присутності в природному середовищі. Це відкриває нові можливості для розвитку креативності, самостійності, вміння планувати свою діяльність, працювати з різними джерелами інформації та презентувати результати [5], [10].

Таким чином, туристсько-краєзнавчі заходи, незалежно від форми їх реалізації – у традиційному чи дистанційному форматі – залишаються потужним засобом інтеграції навчального змісту з реаліями життя учнів. Вони забезпечують формування практичних умінь і навичок, розвивають дослідницький підхід, критичне мислення, уміння працювати з інформацією та презентувати результати. Завдяки залученню до туристсько-краєзнавчої

діяльності учні формують ціннісне ставлення до природи й культури рідного краю, усвідомлюють свою причетність до локальної спільноти, вчаться приймати відповідальні рішення щодо збереження природного й культурного середовища [8], [12].

Сучасні форми та види туристсько-краєзнавчих заходів у школі відзначаються різноманітністю, багатовекторністю та гнучкістю. Вони охоплюють як навчальний, так і виховний компоненти, враховують вікові особливості й інтереси учнів, а також дають змогу ефективно поєднувати традиційні й інноваційні методи. Застосування віртуальних екскурсій, мультимедійних проєктів, онлайн-досліджень і туристичних та краєзнавчих блогів у дистанційному навчанні забезпечує безперервність освітнього процесу та відкриває нові можливості для формування ключових компетентностей, необхідних у сучасному інформаційному суспільстві. Зокрема, краєзнавство сприяє розвитку екологічної, соціальної, громадянської, підприємницької та інформаційної компетентностей, що є важливими складовими загальної освітньої мети Нової української школи [5], [9].

2.3. Використання місцевих природних об'єктів для формування фізико-географічних знань

Використання місцевих природних об'єктів є важливою складовою формування фізико-географічних знань у учнів закладів загальної середньої освіти. Природні об'єкти, розташовані безпосередньо в околицях навчального закладу, є чудовим матеріалом для проведення польових досліджень, екскурсій та практичних занять, що дозволяє учням наочно вивчати природні процеси, закономірності та особливості географічного середовища [5], [8].

Однією з найбільш ефективних форм використання місцевих природних об'єктів є екскурсії, що дають учням можливість безпосередньо ознайомитись із об'єктами, які вони вивчають на уроках географії. Це можуть бути річки, ліси, гори, водоймища та інші природні утворення, що є характерними для певного

регіону. Такі екскурсії допомагають не лише вивчити фізичні характеристики об'єктів (рельєф, клімат, рослинність), але й дослідити їхню взаємодію в межах географічних процесів [7], [6].

Завдяки практичним заняттям на місцевих природних об'єктах учні мають можливість спостерігати за змінами природного середовища та вивчати їхні причини. Наприклад, вивчення річкових систем дозволяє досліджувати водні ресурси, процеси ерозії, а також розглядати питання екології і захисту навколишнього середовища [9], [4]. Практичні заняття на природних об'єктах також дозволяють учням навчитися збирати та аналізувати географічну інформацію, що є важливим етапом розвитку дослідницьких навичок [10], [12].

Іншим способом використання природних об'єктів є проекти, в межах яких учні можуть проводити дослідження певних природних територій чи об'єктів, аналізувати екологічні проблеми або вивчати закономірності розвитку природного середовища. Така робота дозволяє не лише отримати теоретичні знання, але й застосувати їх на практиці, розвиваючи навички роботи з різними джерелами інформації, географічними картами, сучасними технологіями, такими як географічні інформаційні системи (ГІС) [12], [6].

Інтерактивні методи навчання, такі як створення карт, моделювання природних процесів або використання інтерактивних додатків, також можуть бути корисними для дослідження місцевих природних об'єктів. Це дозволяє не тільки наочно продемонструвати географічні та фізичні явища, але й стимулювати учнів до активного пізнання та залучення до практичної діяльності [8], [7].

Отже, використання місцевих природних об'єктів для формування фізико-географічних знань є надзвичайно важливим і ефективним інструментом у навчальному процесі. Це дозволяє учням не тільки здобувати знання на основі реальних об'єктів, але й розвивати навички дослідницької діяльності, критичного мислення та екологічної свідомості, що є необхідними для повноцінного розуміння географічних і природничих процесів [5], [9].

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧИХ ЗАХОДІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

3.1. Розробка та апробація туристсько-краєзнавчого заходу.

Туристсько-краєзнавча прогулянка є ефективним засобом виховного та навчального процесу. Цей вид туристсько-краєзнавчого заходу доцільно проводити для учнів 6-8 класів, тому що не вимагає високої фізичної підготовки, розрахований на невеликий проміжок часу, завдання під час проведення заходу закріплюють фізико-географічні знання набуті під час проходження курсу географії в цих класах.

План туристсько-краєзнавчого заходу для учнів 6 класу

Форма проведення: Туристсько-краєзнавча прогулянка

Рівень складності: легкий

Місце проведення: Міський парк

Учасники: 22 особи (серед яких 2 дорослих: вчитель та асистент вчителя)

Мета: Ознайомлення учнів з природою рідного краю, поглиблення фізико-географічних знань та навичок набутих під час уроків географії

Завдання:

1. Розвивати екологічну свідомість.
2. Сприяти розвитку командної роботи та комунікаційних навичок.
3. Поглибити фізико-географічні знання здобуті на уроках географії.

Знання та навички з географії, якими мають володіти учні 6 класу:

1. Розуміння основних географічних понять, таких як континенти, океани, країни, міста, річки, гори та інші.
2. Здатність використовувати карту як інструмент для знаходження місця та навігації.
3. Розуміння глобальних проблем, таких як зміна клімату та екологічні проблеми.

4. Здатність досліджувати та аналізувати географічну інформацію з різних джерел, таких як книги, Інтернет та інші джерела.

5. Розуміння взаємозв'язку між людьми та природою.

6. Здатність висловлювати свої думки та ідеї з приводу географічних питань у письмовій та усній формі.

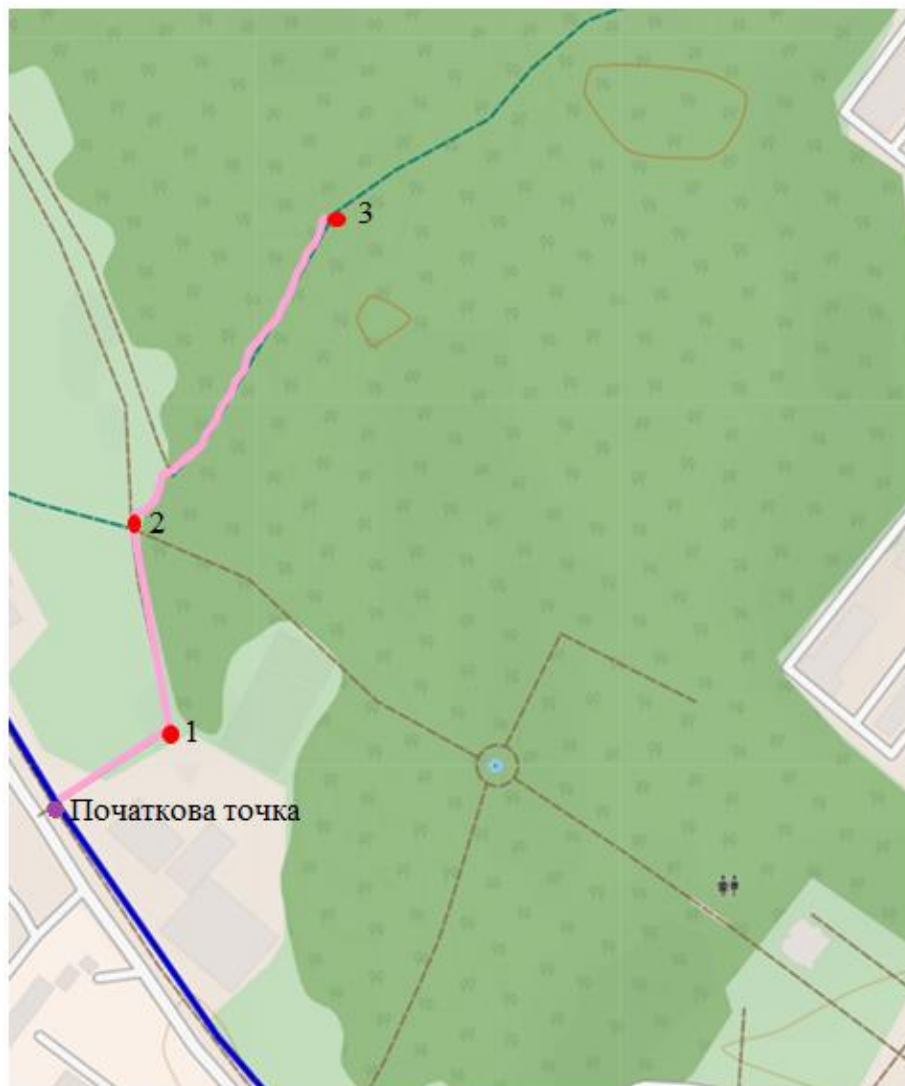
Визначення маршруту: маршрут прогулянки проходить через лісову зону міського парку, по лісовій стежці, дистанція 1000 м (рис 3.1.).

Обладнання: компас, топографічна карта місцевості, транспортир, рулетка, термометр, зошит для записів, ручка, мобільний телефон для фотозвіту.

Спорядження: зручне взуття та одяг, головний убір, рюкзак, вода, снеки.

Організація безпеки: Підготувати аптечку для різних видів травм, які можуть статися під час проходження маршруту.

МАРШРУТ ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ ПРОГУЛЯНКИ
МАСШТАБ 1:10000

УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ
ШЛЯХИ СПОЛУЧЕННЯ

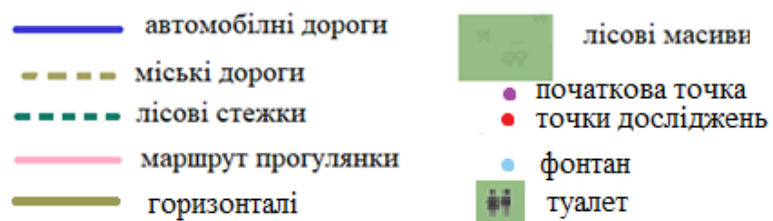

Рис. 3. 1. Візуалізація маршруту туристсько-краєзнавчої прогулянки

Проведення заходу

Місце зустрічі: вхід до міського парку

Привітання учасників заходу.

Проведення інструктажу з техніки безпеки.

Поділ на команди. Учні діляться на 5 команд по 4 особи, виконують практичні завдання, для закріплення теоретичних знань з географії, на точках дослідження. Команда, яка перша виконує завдання отримує бали. Переможе команда яка набрала найбільшу кількість балів.

Початкова точка дослідження:

Завдання 1 «Визначення напрямку»

Використовуючи компас, план місцевості та транспортер учні мають прокласти маршрут до точки 1, знаючи що азимут до точки 1 від місця зустрічі 15° , а відстань по прямій 185 м. (1 бал).

Рис. 3.2. Визначення напрямку маршруту за азимутом

1 Точка дослідження.

Завдання 1 «Опис рельєфу».

Учні повинні описати місцевість, визначити форми рельєфу та визначити типи рельєфу за походженням, записати відповідну інформацію в зошит. (1 бал)

Завдання 2 «Визначення висоти рельєфу».

Після того, як описано рельєф, треба визначити висоту нерівностей рельєфу за допомогою рулетки, порівняти їх висоту між собою та знайти відносну висоту пагорбів. (1 бал)

Завдання 3 «Окомірна зйомка».

Учні повинні розподілити між собою ролі, 1 визначає азимут до об'єктів, 2 рахує кількість кроків, 3 записує результати, 4 оформлює план місцевості. (3 бали) Використовуючи компас визначити азимут з певної точки до обраних об'єктів. Визначити відстань між об'єктами використовуючи власний масштаб (наприклад 1 крок – 1 см на плані). Використовуючи знайдені відстані зобразити місцевість на папері.

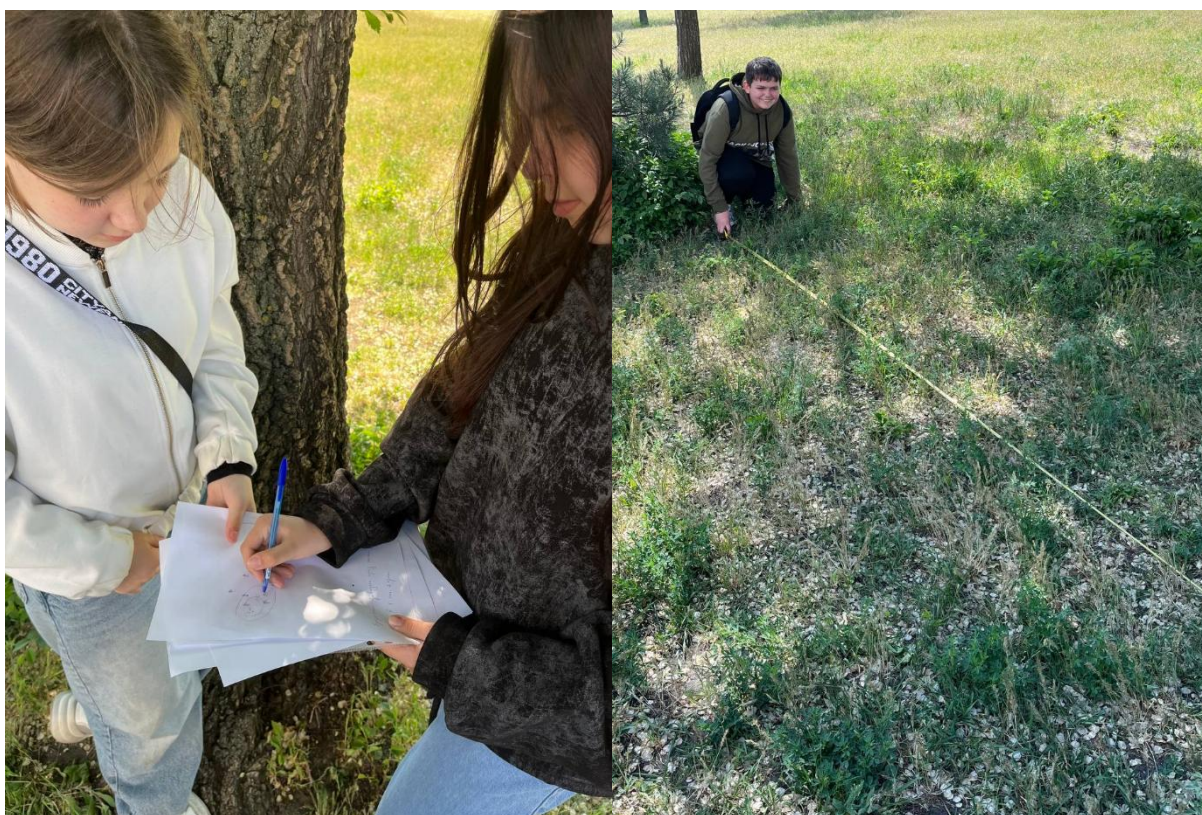

Рис. 3.4. Опис рельєфу території. Окомірна зйомка місцевості.

2 Точка дослідження.

Завдання 1 «Визначення та порівняння температури повітря».

Для виконання цього завдання потрібно виміряти температуру повітря на сонячній ділянці місцевості та у затінку. Після виміру температури повітря потрібно порівняти показники, зробити висновки щодо причин різниці між ними. Команди використовують 2 термометри, одним вимірюють температуру на сонячній ділянці, іншим – у затінку. Вимірюють температури на ділянках за однаковий час. Потім порівнюють результати, записують їх у зошит, туди ж пишуть про причини такої різниці в температурі. (2 бали).

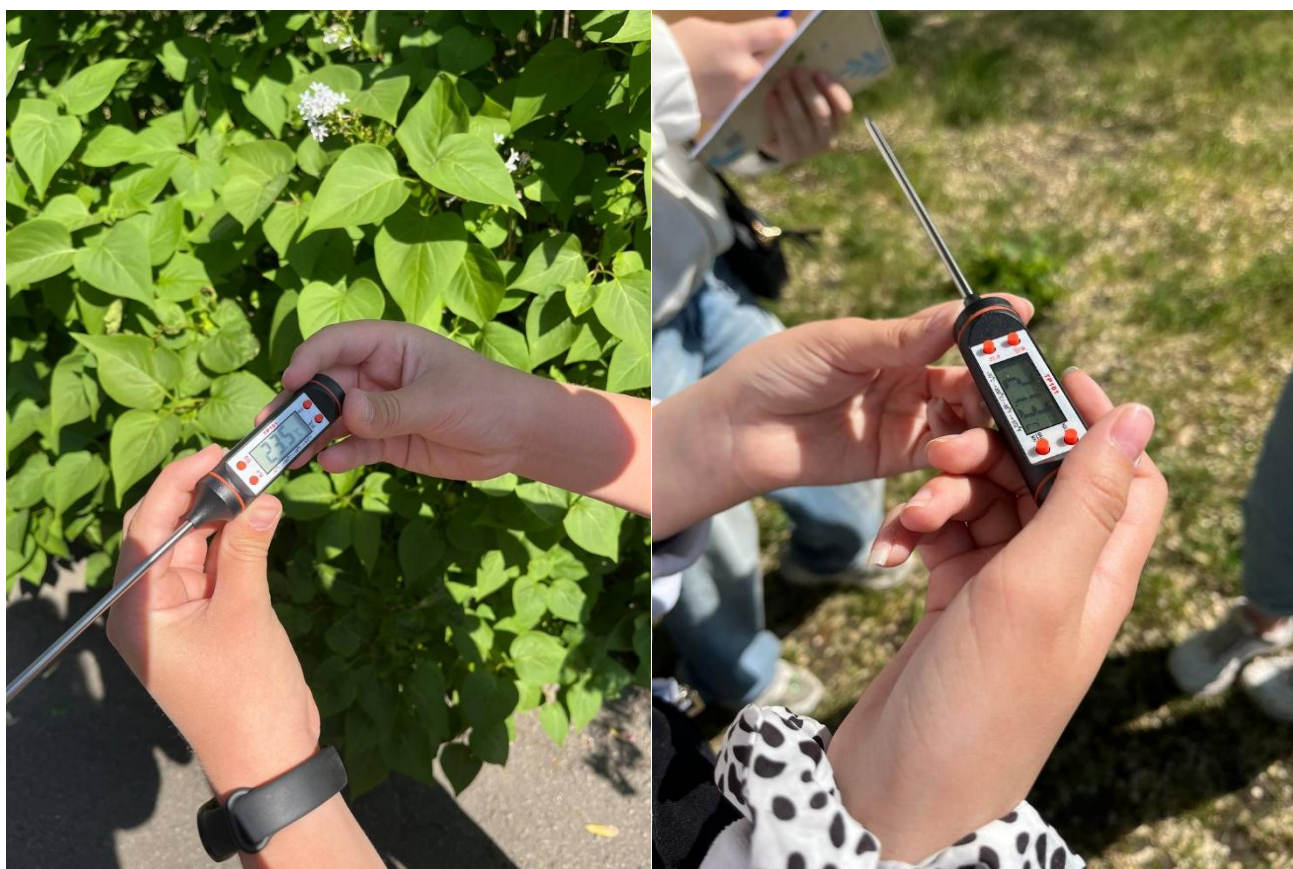

Рис. 3.5. Визначення температури повітря на різних ділянках місцевості.

Завдання 2 «Мікроклімат».

Визначити основні причини відмінності мікроклімату лісової зони від міської. Команди описують підстильну поверхню, порівнюють кількість територій, які знаходяться під прямими сонячними променями, вологість, віддаленість до водних об'єктів, тощо).

Завдання 3 «Людина і природа».

Обговорення екологічних проблем місцевості та можливих шляхів їх вирішення. Обговорення проводиться між всіма учнями.

3 Точка дослідження.

Завдання 1 «Мешканці лісу».

Завдання з ідентифікації рослин і тварин, які зустрічаються на маршруті. Скласти список або зробити фото. Визначити чинники, які впливають на біорізноманіття території. Команди записують в зошит види рослин, тварин та птахів, які зустрічались на маршруті, роблять фото деяких з них. Описують у якій природній зоні знаходиться дана місцевість, які умови для проживання різних видів рослин та тварин (3 бали).

Рис. 3.6. Підготовка фотозвіту «Мешканці лісу»

Завдання 2 «Географічна вікторина».

Запитання для вікторини:

1. Які геологічні процеси формують рельєф? *Внутрішні (рух літосферних плит, магматизм, метаморфізм) та зовнішні (вивітрювання, робота поверхневих та підземних вод, робота вітру, льодовиків, морів та озер.*

2. Що таке «гори» і як вони відрізняються від «височин»? *Гори – це високі природні утворення з великими підйомами, часто з крутим схилом. Височини – це також підвищені території, але вони зазвичай мають меншу висоту і більш пологі схили.*

3. Яка найнижча точка на поверхні Землі, розташована під рівнем моря? *Це Мертве море, яке є найнижчою точкою на Землі.*

4. Назвіть три основні типи рельєфу, які можна знайти на Землі. *Гори, височини, низовини.*

5. Що таке план місцевості і для чого він використовується? *План місцевості – це спрощене зображення території, яке використовується для орієнтування, навігації та вивчення географії.*

6. Які 3 основні елементи містить географічна карта? *Назва карти, масштаб, легенда карти*

7. Як на плані місцевості позначають висоту об'єктів? Як показується напрямок схилу? *За допомогою горизонталей. Беритрихи.*

8. Що таке масштаб на плані, і чому він важливий для орієнтування? *Масштаб – це співвідношення між відстанню на плані і відповідною відстанню на місцевості. Він важливий для точності вимірювань і навігації.*

9. Які кольори зазвичай використовуються на планах для позначення води, лісів та міст? *Вода зазвичай позначається синім, ліси – зеленим, а міста – червоним або жовтим.*

10. Назвіть чим географічна карта відрізняється від плану місцевості? *Охопленням території, масштабом, умовними позначеннями, кольорорами, позначенням висоти рельєфу. (1 бал за кожну правильну відповідь)*

Підсумок.

Підбиття підсумків, визначення переможця.

Оцінка результатів заходу. Аналіз досягнення мети та завдань. Рефлексія: Обговорення вражень, що сподобалося, чого навчилися. Збір відгуків від учасників (анкетування).

Питання для анкетування учасників заходу:

1. Які у тебе враження після заходу?
2. Що ти запам'ятав? Яка інформація була для тебе новою?
3. Що тобі сподобалось найбільше?
4. Які теоретичні знання допомогли тобі впоратись із завданням?
5. Чи допомогли тобі практичні навички краще зрозуміти тему?
6. Які завдання були для тебе складними?
7. Що тобі не сподобалось? Які у тебе є ідеї для покращення заходу?

Рис. 3.7. Проведення рефлексії. Анкетування учасників заходу.

Проведений захід повністю відповідав поставленій меті – ознайомлення учнів з природою рідного краю та поглиблення їхніх фізико-географічних знань і навичок. Упродовж заходу учні мали змогу не лише застосувати набуті знання з географії на практиці, але й сформувати особистісне ставлення до природи, відчуття відповідальності за її збереження та усвідомлення важливості сталого розвитку. Перш за все, учні поглибили розуміння фізико-географічних об'єктів, які їх оточують – річок, лісів, ландшафтів, форм рельєфу, типів ґрунтів і

рослинного покриву. Вони активно використовували карту для орієнтування на місцевості, знаходили задані об'єкти, зіставляли побачене з теоретичними знаннями, що відповідає навчальній програмі 6 класу. Також під час виконання пізнавальних завдань та міні-досліджень учні демонстрували здатність аналізувати географічну інформацію з різних джерел – картографічних матеріалів, усних пояснень учителя та власних спостережень. Особливу увагу під час заходу було приділено розвитку екологічної свідомості. Обговорюючи стан навколишнього середовища, учні усвідомили глобальні екологічні проблеми та їхній вплив на рідний край. Це сприяло формуванню розуміння взаємозв'язку між діяльністю людини та станом природи. Учні обговорювали способи збереження природи, вчилися відповідально ставитися до природних ресурсів та екосистем. Завдяки формату командної роботи було створено сприятливі умови для розвитку комунікативних навичок: учні працювали в групах, домовлялися про спільні дії, розподіляли обов'язки та висловлювали свої ідеї. Це сприяло згуртованості колективу, вмінню слухати інших, аргументовано висловлювати власну думку та приймати колективні рішення. Захід став ефективним інструментом не лише для закріплення навчального матеріалу з географії, а й для формування ціннісного ставлення до природи, розвитку навичок дослідницької діяльності, критичного мислення та соціальної взаємодії. Отриманий досвід стане учням у пригоді не лише в подальшому навчанні, а й у повсякденному житті як свідомим громадянам і майбутнім відповідальним господарям своєї землі.

3.2. Розробка туристсько-краєзнавчого заходу з використанням дистанційних методів навчання.

У сучасних умовах активного впровадження цифрових технологій в освітній процес все більшої актуальності набуває застосування дистанційних методів навчання, зокрема у туристсько-краєзнавчій діяльності. Такий підхід дозволяє не лише розширити межі традиційної класно-урочної роботи, а й

залучити учнів до дослідницької, творчої та пошукової діяльності незалежно від місця їхнього перебування. У цьому підрозділі представлено розробку туристсько-краєзнавчого заходу, адаптованого для дистанційного формату, що поєднує навчальну та виховну складові.

1. Загальні відомості про захід.

Назва: «Моя Полтавщина»

Тип заходу: дистанційний інтегрований туристсько-краєзнавчий захід

Форма проведення: віртуальна екскурсія + інтелектуальна гра

Платформа: Google Meet

Цільова аудиторія: учні 5-9 класів

Тривалість: 40-45 хвилин

Необхідні цифрові інструменти: презентація (Google Slides / PowerPoint), відео з YouTube, Kahoot / Quizizz, Padlet або Jamboard.

2. Мета заходу.

1. Розширити уявлення учнів про природні, історичні та культурні особливості Полтавської області.
2. Сприяти формуванню регіональної ідентичності та патріотизму.
3. Розвивати навички інформаційної грамотності, вміння працювати з цифровими ресурсами та в групах.
4. Стимулювати пізнавальну активність та зацікавлення рідним краєм.

3. Завдання заходу

1. Ознайомити учнів з ключовими природними об'єктами та туристичними родзинками Полтавщини.
2. Представити культурну спадщину та видатних особистостей регіону.
3. Активізувати інтерактивну взаємодію за допомогою сучасних ІКТ.
4. Розвинути вміння презентувати результати власної діяльності в цифровому середовищі.

4. Очікувані результати

1. Учні поглиблюють знання про рідний край.
2. Навчаться користуватися цифровими інструментами в освітніх цілях.

3. Розвинути комунікативні навички та вміння працювати в команді.

4. Сформулюють емоційно-ціннісне ставлення до рідної Полтавщини.

5. Підготовчий етап (до заходу)

Створення спільного простору в Classroom.

Розподіл учнів на групи для підготовки міні-презентацій.

Надання інструкцій для підготовки:

1 група: природні пам'ятки Полтавщини

2 група: культурно-історичні об'єкти

Підготовка вчителем презентацій, відео-матеріалів, посилань на Kahoot/Padlet.

6. Проведення заходу.

1. Організаційний момент:

Привітання учнів. Оголошення теми, мети та формату роботи.

Інтерактив: «Що перше спадає вам на думку, коли ви чуєте "Полтавщина"?» (Учні пишуть у чаті або на спільній дошці Padlet).

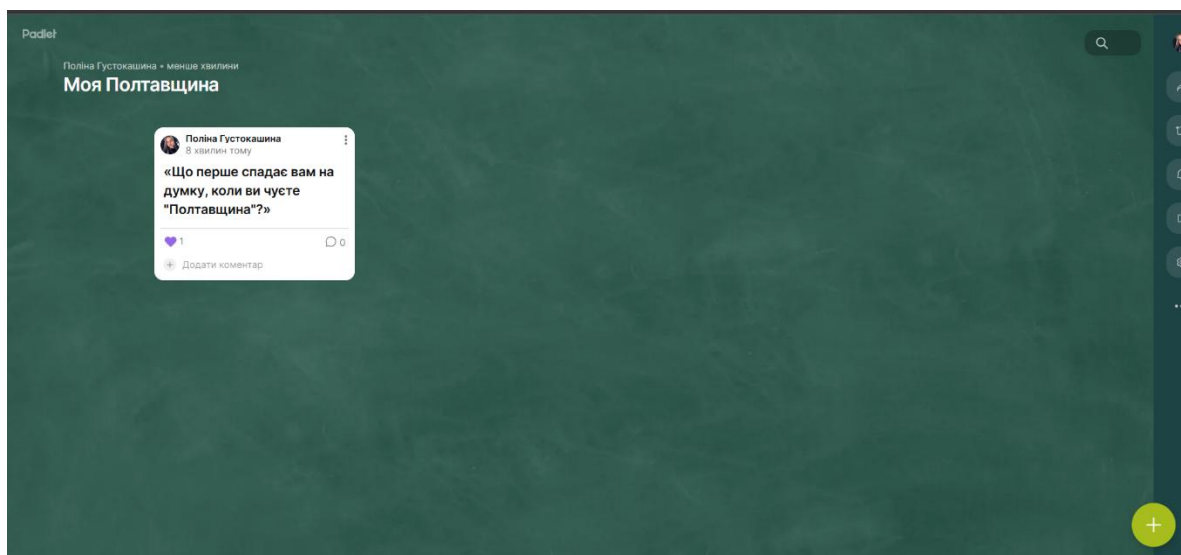

Рис 3.8. Інтерактив з використанням платформи Padlet.

2. Мотивація та вступ.

Перегляд короткого відео: «Полтавщина з висоти пташиного польоту».

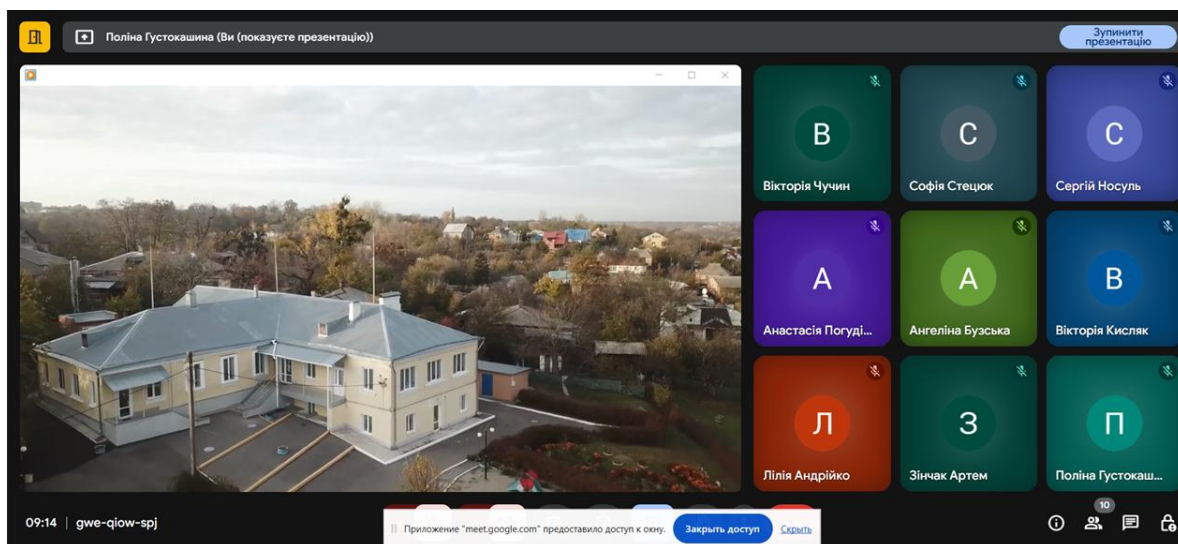

Рис. 3.9. Перегляд відео.

Запитання до учнів:

«Чому туристи приїжджають на Полтавщину? Що варто побачити?»

Учні дають відповіді на запитання, обговорюють з вчителем пам'ятки які варто відвідати, що їм сподобалось коли вони подорожували Полтавщиною.

3. Основна частина.

Блок 1: Природні дива Полтавщини.

Презентації від учнів, які вони підготували для заходу:

1. Гора Пивиха
2. Національний природний парк «Нижньосульський»
3. Річка Ворскла
4. Диканські краєвиди

(Формат: 2-3 слайди з короткими фактами та ілюстраціями.)

Інтерактив: «Знайди на мапі» (вставка Google-карти в презентацію або посилання). Дати завдання знайти на карті пам'ятки за описом:

1. Ця споруда знаходиться у центрі Полтави. Вона має круглу форму, з колонами, та є символом міста. З неї відкривається чудовий краєвид на долину.
2. Цей історико-культурний заповідник розташований у селі поблизу Полтави. Саме тут відбулася відома битва між військами Петра I та Карла XII.

3. Цей театр у Полтаві є одним з найстаріших в Україні. Його фасад прикрашають скульптури муз. Тут починали свою кар'єру видатні українські актори.

4. Цей музей розташований у селі Великі Сорочинці. Тут народився відомий український письменник, автор «Вія» та «Тараса Бульби».

5. Цей монастир розташований на березі річки Ворскла, неподалік міста Кобеляки. Його архітектура барокова, з високими банями.

6. У цьому містечку щороку проходить ярмарок, відомий ще з часів козаччини. Тут можна побачити майстрів вишивки, гончарства, ткацтва.

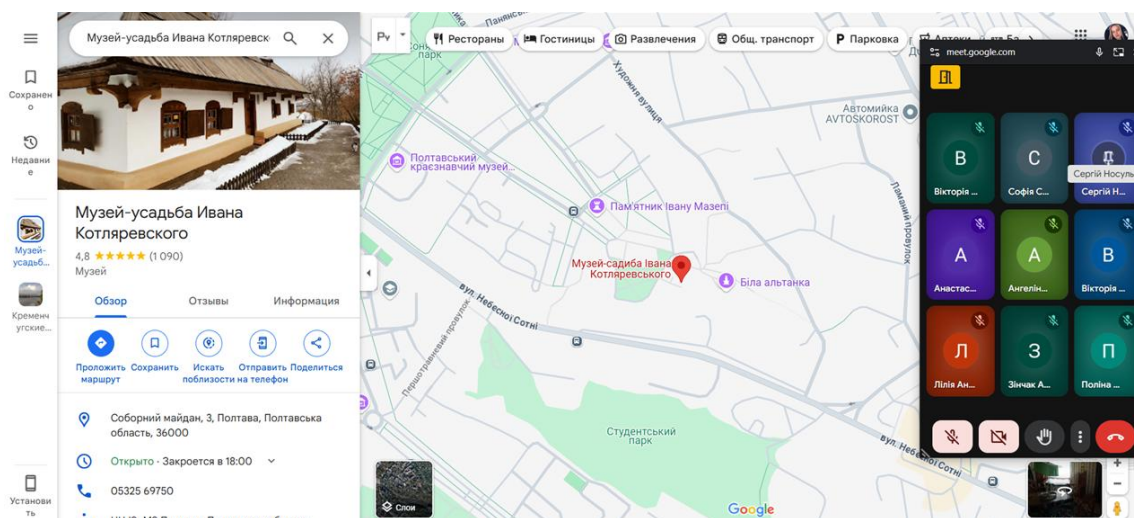

Рис. 3.10. Інтерактив з використанням платформи Google Maps.

Блок 2: Історико-культурна спадщина.

Презентація свої робіт групами:

1. Музей-садиба Івана Котляревського
2. Поле Полтавської битви
3. Опішня – гончарна столиця України

(Формат: 2-3 слайди з короткими фактами та ілюстраціями.)

4. Інтерактивна частина – Kahoot / Quizizz.

Онлайн-вікторина за підсумками презентацій

8-10 питань (вибір правильної відповіді, на відповідність, на швидкість).

Виведення результатів – оголошення переможця/команди.

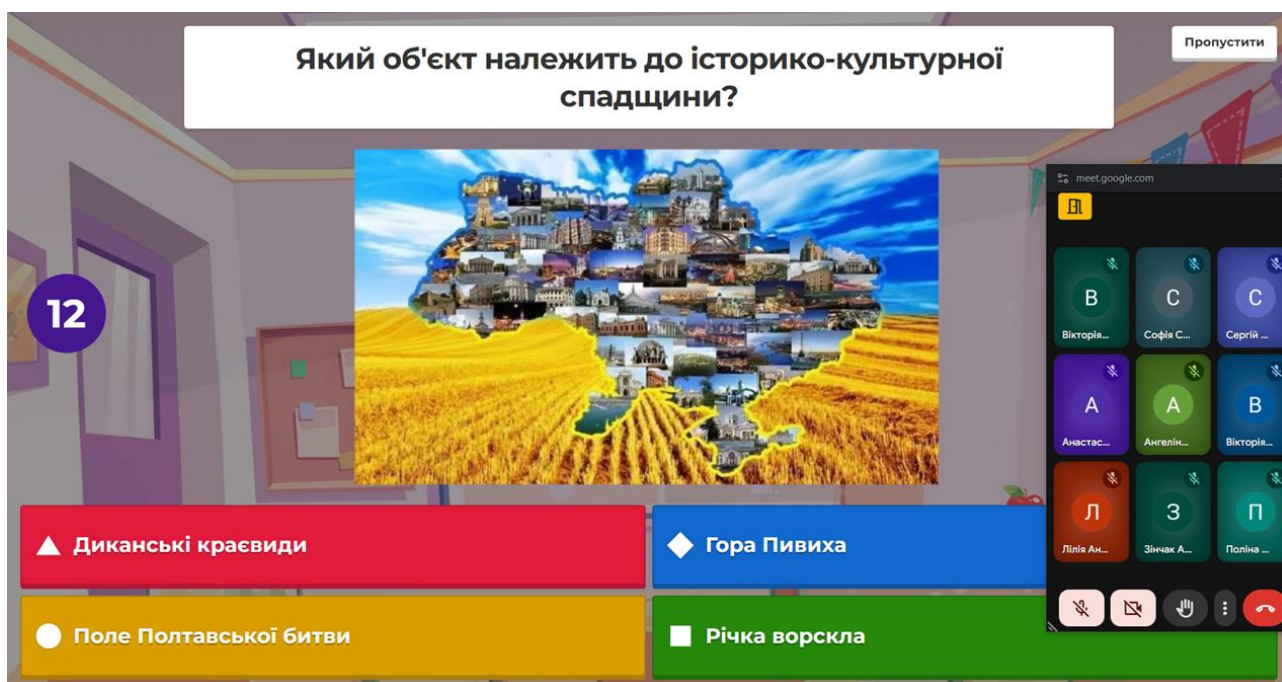

Рис. 3.11. Онлайн вікторина з використанням платформи Kahoot.

5. Підсумок та рефлексія.

Онлайн-опитування Google Form:

<https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdQTsBui4M3zx7QO8iXS1IFwq9P0QhH6wVkdOnlilWSVr94iQ/viewform?usp=preview>.

Рис. 3.12 Анкета для учасників заходу на платформі Google Form.

Анкетування учасників після проведення заходу є дуже важливим етапом для рефлексії. Результати тестувань покажуть слабкі та сильні сторони заходу, допоможуть вдосконалити його, знайти вирішення проблем які виникали в

учнів. За результатами можна побачити вплив заходу на виховний процес, засвоєння учнями матеріалу.

6. Домашнє завдання.

5 клас

Завдання: Створи електронну листівку або колаж на тему «Моя Полтавщина» у сервісі Canva або PowerPoint.

Що додати: фото або малюнки природи, традицій, пам'яток + коротке побажання або підпис (1–2 речення).

Форма здачі: фото/скрін листівки або посилання.

6 клас

Завдання: Створи інтерактивну мапу з 3–5 місцями Полтавщини, які тебе зацікавили, у сервісі Google Maps.

Що додати: назва об'єкта, короткий опис (1–2 речення), ілюстрація (фото з інтернету).

Форма здачі: надішли посилання на мапу або скріншот.

7 клас

Завдання: Створи презентацію в Google Slides або PowerPoint на тему:

«3 причини пишатися Полтавщиною»

Що включити: 5–6 слайдів, фото, короткий текст, факти або цікаві місця, QR-код або активне посилання на джерело.

Форма здачі: посилання на презентацію або файл.

8 клас

Завдання: Записати аудіо або відео-подкаст (до 3 хв) на тему:

«Моє улюблене місце на Полтавщині»

Інструменти: диктофон (на телефоні), сервіс Vocaroo або відеозапис (на вибір).

План: назва місця – де розташоване – чим особливе – висловити власну думку.

Форма здачі: посилання або файл запису.

9 клас

Завдання: Створи інформаційний сайт або блог-сторінку на тему:

«Полтавщина туристична: маршрут для молоді»

Інструменти: Google Sites, Wix або Blogger.

Що включити: 3-4 туристичні локації, фото, описи, вбудовану карту, посилання, відео (за бажанням).

Форма здачі: посилання на сайт.

Створити цифрову листівку або міні-презентацію про улюблене місце на Полтавщині.

Туристсько-краєзнавчий захід з використанням дистанційних методів навчання дає можливість вивчати особливості рідного краю навіть якщо немає можливості наживо відвідати певні місця та пам'ятки, і демонструє високу ефективність у формуванні пізнавального інтересу до рідного краю. Учні отримають змістовну інформацію про природні об'єкти Полтавщини та її туристичні особливості, що сприятиме розширенню уявлень про географічну унікальність регіону. Ознайомлення з культурною спадщиною Полтавщини підвищить рівень загальнокультурної компетентності учасників заходу, сформує елементи громадянської свідомості та патріотизму.

Інтерактивна взаємодія, організована з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, зробить захід динамічним, цікавим і залучить учнів до активної співпраці. Учні отримають можливість проявити власну ініціативу та креативність під час підготовки цифрових презентацій, що позитивно вплине на розвиток навичок комунікації, самоорганізації та самопрезентації в онлайн-середовищі.

3.3. Рекомендації та перспективи впровадження туристсько-краєзнавчої роботи в освітній процес.

Туристсько-краєзнавча робота як складова сучасного освітнього процесу має вагомe значення у формуванні в учнів регіональної ідентичності, патріотизму, екологічної свідомості та активної громадянської позиції. Особливої

актуальності вона набуває в умовах Нової української школи, яка спрямована на розвиток компетентнісного підходу, інтегрованого навчання, критичного мислення і творчої активності школярів.

У процесі дослідження та апробації дистанційного туристсько-краєзнавчого заходу на тему «Полтавщина – мальовничий край» було виявлено низку педагогічних, організаційних та технічних аспектів, що потребують уваги при впровадженні краєзнавства в освітній процес. Нижче подано узагальнені рекомендації щодо ефективного впровадження туристсько-краєзнавчої діяльності в сучасній школі.

Методичні рекомендації для педагогів:

Інтеграція краєзнавства в навчальні предмети:

Вивчення рідного краю доцільно інтегрувати в такі дисципліни, як географія, історія, українська література, біологія, мистецтво. Це дає змогу створювати міжпредметні проєкти, які формують цілісне бачення місцевої реальності.

Застосування інтерактивних та дистанційних форм:

Використання онлайн-ресурсів, цифрових карт, віртуальних екскурсій, краєзнавчих вікторин і досліджень на платформах Kahoot, Padlet, Google Earth робить навчання привабливим і сучасним.

Залучення учнів до пошуково-дослідницької діяльності:

Рекомендується організовувати мінідослідження (усні історії, опитування старожилів, фотофіксація пам'яток, створення мап місцевої спадщини), що сприяють розвитку критичного мислення та навичок роботи з інформацією.

Розробка і проведення туристсько-краєзнавчих заходів і проєктів:

Учні можуть бути активними учасниками у створенні презентацій, буктрейлерів, віртуальних мандрівок, фото-колажів, відео-екскурсій про місцеві об'єкти.

Співпраця з закладами культури та громадою:

Доцільно залучати місцеві музеї, бібліотеки, туристсько-краєзнавчі гуртки, істориків-аматорів для організації спільних заходів або майстер-класів, як очно, так і в онлайн-форматі.

Оцінювання з урахуванням творчого та практичного підходу:

Оцінка краєзнавчих проєктів повинна враховувати креативність, практичне застосування знань, самостійність учнів у доборі матеріалів і презентації.

Організаційні рекомендації для керівництва закладу освіти:

Сприяти запровадженню елементів краєзнавства у шкільну програму через факультативи, гурткову діяльність, індивідуальні та групові проєкти. Розвиток туристсько-краєзнавчого напрямку у шкільному середовищі підвищить рівень патріотичної свідомості учнів, сприятиме глибшому вивченню рідного краю та дасть можливість учням висловлювати власні думки, запропонувати свої ідеї.

Забезпечити педагогів доступом до цифрових ресурсів, методичних рекомендацій, бібліотек краєзнавчої інформації. В умовах дистанційного навчання дуже важливим є забезпечення можливості працювати в цифровому просторі, використовувати різні методи навчання під час проведення онлайн заходів. Це зробить туристсько-краєзнавчі заходи цікавішими, сприятиме підвищенню зацікавленості у учнів.

Стимулювати підвищення кваліфікації вчителів з теми «Краєзнавство в сучасному освітньому процесі» через тренінги, курси, вебінари. Це сприятиме глибшому дослідженні та розширені кругозору вчителів, підвищенню їх професійних компетентностей в цій сфері.

Підтримувати ініціативи щодо публікацій учнівських робіт, створення шкільних електронних краєзнавчих архівів, блогів, YouTube-каналів. Це дасть мотивацію для учнів робити власні дослідження, глибше вивчати інформацію. Навчить їх правильно оформлювати свої наукові роботи, представляти власні проєкти.

Перспективи впровадження туристсько-краєзнавчої роботи:

Розвиток STEAM-краєзнавства: поєднання географії, технологій, мистецтва та досліджень навколишнього середовища дозволить зробити туристсько-краєзнавчу роботу ще більш прикладною та інноваційною.

Створення цифрових краєзнавчих платформ: школи можуть ініціювати розробку інтерактивних карт, цифрових путівників, міні-сайтів про рідний край, залучаючи учнів до їх наповнення.

Проекти за участю громад: активне долучення громадських організацій, місцевих жителів і влади до туристсько-краєзнавчих ініціатив сприятиме практичному навчанню та формуванню соціальної відповідальності в учнів.

Міжшкільне співробітництво: спільні міжрегіональні або міжнародні проекти (наприклад, «Мій край – твій край») дозволять порівняти історико-культурну спадщину різних регіонів та сформувати діалог культур.

Краєзнавство в освітньому процесі – не просто вивчення локальних особливостей, а дієвий інструмент формування особистості, який об'єднує знання, творчість, соціальні навички та любов до Батьківщини. Упровадження туристсько-краєзнавчої роботи з використанням сучасних цифрових ресурсів та педагогічних стратегій забезпечує сталий інтерес учнів і сприяє розвитку освіти, орієнтованої на практику та цінності.

Отже, туристсько-краєзнавча робота в освітньому процесі виступає не лише ефективним засобом засвоєння фізико-географічних знань, а й важливим чинником формування ключових компетентностей, світогляду та свідомості учнів. Інтеграція інноваційних підходів, зокрема дистанційних і цифрових технологій, відкриває нові можливості для популяризації краєзнавства та підвищення його значущості в системі загальної середньої освіти. Успішна реалізація рекомендацій, викладених у цьому розділі, сприятиме оновленню форм і методів навчання, розвитку локального патріотизму та зростанню зацікавленості школярів до пізнання свого краю.

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження було доведено, що туристсько-краєзнавчі заходи не лише сприяють ефективному засвоєнню навчального матеріалу, але й виконують важливі виховні функції – формують в учнів відповідальне ставлення до природи, національно-патріотичні цінності, екологічну культуру та готовність діяти відповідально у власній громаді. Вони також забезпечують розвиток життєво необхідних компетентностей: просторової орієнтації, критичного та логічного мислення, вміння працювати в команді, самостійно знаходити, обробляти й презентувати інформацію.

В ході дослідження були досягнуті всі поставлені завдання:

1. Розкрито теоретичні основи краєзнавства, уточнено його сутність як педагогічного явища, що поєднує вивчення локального природного, історико-культурного та соціального середовища з освітніми цілями сучасної школи. Здійснено аналіз поняття «краєзнавство» як складника навчально-виховного процесу, що охоплює пізнання учнями навколишнього середовища на основі безпосереднього спостереження, дослідження та осмислення об'єктів рідного краю. Уточнено педагогічну функцію краєзнавства в умовах впровадження Концепції Нової української школи, зокрема його роль у реалізації компетентнісного, діяльнісного та інтегрованого підходів до навчання. Обґрунтовано значення краєзнавства у формуванні природничих та географічних компетентностей здобувачів освіти, таких як вміння аналізувати природні явища, визначати просторові зв'язки між компонентами довкілля, формулювати висновки на основі досліджень і робити екологічно обґрунтовані рішення. Показано, що туристсько-краєзнавча діяльність сприяє розвитку критичного та системного мислення, формує в учнів дослідницькі навички, здатність працювати з картографічними та цифровими джерелами інформації, а також усвідомлення взаємозв'язків між глобальними і локальними процесами. Також звернено увагу на важливість краєзнавства як засобу інтеграції знань з географії, біології, історії, що відповідає міждисциплінарному підходу в сучасній освітній системі. Окреслено потенціал краєзнавства для виховання в учнів ціннісного

ставлення до природи, культурної спадщини та соціального середовища, що є важливою складовою формування всебічно розвиненої, свідомої особистості, здатної до відповідального прийняття рішень у контексті сталого розвитку.

2. Було окреслено та систематизовано основні форми й методи туристсько-краєзнавчої діяльності в контексті сучасного освітнього процесу. Зокрема, проаналізовано традиційні та інноваційні підходи до організації туристсько-туристсько-краєзнавчої роботи у закладах загальної середньої освіти. До ефективних форм віднесено навчальні та тематичні екскурсії, польові практики, туристські походи, проведення уроків-екскурсій, інтегрованих занять та позаурочних заходів, таких як вікторини, конкурси, конференції, тижні географії, робота у краєзнавчих гуртках і туристичних клубах. Також розглянуто сучасні інноваційні методи, що базуються на використанні цифрових технологій: виконання навчальних і дослідницьких проєктів з елементами польових спостережень, створення віртуальних мандрівок та інтерактивних карт з використанням ГІС-технологій, розробка цифрових презентацій, відео- та фотозвітів. У роботі підкреслено важливість методу дослідницьких завдань, спрямованих на самостійну роботу учнів з різними джерелами інформації, що розвиває аналітичні вміння, критичне мислення та вміння робити висновки на основі зібраного матеріалу. Особливу увагу приділено можливостям інтеграції туристсько-краєзнавчого компоненту з іншими навчальними предметами – історією, біологією, літературою, громадянською освітою, що сприяє створенню цілісного освітнього простору та реалізації міжпредметних зв'язків. В Концепції Нової української школи це дозволяє активізувати пізнавальну діяльність учнів, забезпечити індивідуалізацію навчання та сприяти розвитку ключових компетентностей. Окремо розглянуто форми організації туристсько-краєзнавчої діяльності в умовах дистанційного навчання: онлайн-екскурсії, краєзнавчі веб-квести, проєкти з використанням цифрових мап і 3D-моделей, віртуальні музеї, геоінформаційні сервіси та освітні платформи. Такий формат дозволяє зберігати активність учнів, розширювати географію досліджень і робити освітній процес доступним за будь-яких умов, включаючи віддалене навчання.

3. У рамках дослідження було ґрунтовно проаналізовано досвід реалізації туристсько-краєзнавчого підходу як в урочній, так і в позаурочній діяльності, що дало змогу виявити ефективні практики, спрямовані на підвищення мотивації учнів до вивчення фізико-географічного матеріалу, а також на формування їхніх ключових компетентностей. Зокрема, було розглянуто приклади успішного впровадження туристсько-краєзнавчих компонентів у навчальні заняття, де використовувалися інтегровані уроки з географії, історії, біології, літератури. Такий підхід забезпечує міжпредметну інтеграцію та дозволяє формувати у школярів цілісне уявлення про рідний край як природно-соціальну систему. У позаурочній діяльності акцент зроблено на організації навчальних екскурсій різного типу з метою вивчення фізико-географічних об'єктів, екологічного стану територій, об'єктів природно-заповідного фонду, форм рельєфу, водних ресурсів, ґрунтів, ландшафтів тощо. Аналіз практики шкільних географічних турів засвідчив їхній позитивний вплив на розвиток дослідницьких умінь учнів, поглиблення знань про природу регіону, активізацію просторового мислення та орієнтування на місцевості. Особлива увага приділялася практиці проведення учнівських дослідницьких проєктів, які базуються на самостійному зборі, аналізі й узагальненні інформації про природні та соціально-економічні особливості своєї місцевості. Тематика таких проєктів охоплювала вивчення локальних кліматичних змін, екологічного стану водойм, проблем використання земель, історії географічних назв тощо. Ці проєкти часто мали інтегрований характер, що дозволяло учням розвивати не лише географічні, а й природничі, математичні, мовні та цифрові компетентності. Досліджено також роль тематичних тижнів географії, що включають різноманітні заходи: конкурси краєзнавчих мініпроєктів, вікторини, інтерактивні ігри, презентації мандрівок, фотовиставки, випуск краєзнавчих газет, онлайн-квести тощо. Такі заходи створюють умови для творчої самореалізації учнів, сприяють розвитку комунікаційних навичок, а також формують позитивне ставлення до навчального предмета. Окремий напрям становили онлайн-дослідження та віртуальні туристсько-краєзнавчі активності, що особливо актуальні в умовах дистанційного навчання.

Використання цифрових ресурсів, таких як Google Earth, онлайн-картографічних сервісів, віртуальних музеїв і архівів, дозволяє учням проводити туристсько-краєзнавчі дослідження в інтерактивному середовищі, незалежно від територіальних або часових обмежень. Цей досвід сприяє формуванню інформаційно-комунікаційної компетентності, а також навичок самостійного навчання й цифрової грамотності.

4. У процесі дослідження було визначено ефективні прийоми й підходи до проектування та реалізації туристсько-краєзнавчих заходів, спрямованих на активізацію фізико-географічних знань учнів. Особливу увагу приділено принципам діяльнісного та компетентнісного навчання, що забезпечують активну залученість учнів у процес пізнання довкілля через практичну діяльність, спостереження, дослідження та взаємодію з навчальним середовищем. Було розроблено практичні рекомендації щодо організації туристсько-краєзнавчих заходів різного формату, зокрема: навчальні екскурсії з елементами польових досліджень, тематичні квести з використанням мобільних додатків, робота з картографічними джерелами, складання топографічних карт, віртуальні подорожі та вивчення об'єктів природної й культурної спадщини регіону за допомогою цифрових платформ. Запропоновано ефективні методичні прийоми, як-от: проєктний метод, кейс-метод, методи проблемного навчання, інтерактивні технології (дискусії, мозкові штурми, рольові ігри), які довели свою результативність у туристсько-краєзнавчій роботі. Також було розглянуто способи адаптації цих методів до умов дистанційного та змішаного навчання. Зокрема, застосування інтерактивних презентацій, цифрових карт, сервісів для створення інтерактивних маршрутів. Це дозволяє розширити можливості вивчення локального простору без потреби фізичного переміщення, що особливо актуально у випадках обмеженого доступу до природних об'єктів.

Усі зазначені прийоми сприяють не лише поглибленню знань учнів з географії, а й розвитку їхньої самостійності, відповідальності, творчого мислення та здатності застосовувати здобуті знання в реальному житті. Таким чином, туристсько-краєзнавча діяльність постає як потужний засіб формування

цілісного освітнього досвіду, що поєднує знання, уміння, цінності й особистісну зацікавленість учня.

Загалом результати дослідження підтверджують, що туристсько-краєзнавча діяльність має високий педагогічний потенціал та посідає вагоме місце в системі шкільної географічної освіти.

Перспективним напрямом подальших досліджень є створення адаптованих моделей туристсько-краєзнавчої діяльності з урахуванням цифрового середовища, інклюзивного підходу, міжпредметної інтеграції та індивідуальних освітніх потреб учнів. Таким чином, туристсько-краєзнавча діяльність в освітньому процесі – це не лише засіб підвищення ефективності навчання, а й важливий чинник формування компетентної, відповідальної та екологічно свідомої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артеменко І. В. Методичні рекомендації з організації туристсько-краєзнавчої роботи в закладах загальної середньої освіти та закладах позашкільної освіти : зб. метод. рек. Вип. 1. – Кривий Ріг : КПНЗ «Центр дитячої та юнацької творчості Металургійного району» КМР, 2018. 6 с.
2. Пангелов Б. П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2010. С. 40–64.
3. Вітяк Л. В. Дослідження на уроках географії як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів / Л. В. Вітяк // На Урок. – 2024. URL: <https://naurok.com.ua/stattya-na-temu-doslidzhennya-na-urokah-geografi-yak-zasib-aktivizaci-piznavalno-diyalnosti-uchniv-443393.html> (дата звернення: 10.02.2025).
4. Ефективні практики літньої оздоровчо-навчальної кампанії дітей та учнівської молоді в системі позашкільної освіти еколого-натуралістичного профілю за 2021 рік. – URL: <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2021/12/12-06-259.pdf> (дата звернення: 10.02.2025).
5. Іванова В. М., Кілімова О. А., Ярошенко Я. С. Матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. "Актуальні проблеми, пріоритетні напрямки та стратегії розвитку України" (м. Київ, 13 жовтня 2021 р.). Київ : ІТТА, 2021. С. 143–147.
6. Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти : матеріали конф. – Івано-Франківськ, 2022. URL: <https://kiu.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/56/2023/05/materialy-zbirnyka-konferentsii-istoryko-kraieznavcha-diialnist-u-zakladakh-osvity.-2022.-na-sajt.pdf> (дата звернення: 30.04.2025).
7. Історико-краєзнавча діяльність у закладах освіти в умовах Нової української школи : зб. тез Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 18 трав. 2023 р.). – Івано-Франківськ, 2023. URL: <https://kiu.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/56/2024/03/materialy-zbirnyka-konferentsii-istoryko-kraieznavcha-diialnist-u-zakladakh-osvity-v-umovakh-nush.-m.-ivano-frankivsk.-18.05.2023-r.-maket-1.pdf> (дата звернення: 30.04.2025).

8. Качайло М. М., Лета В. В., Карабінюк М. М. Особливості проведення краєзнавчих досліджень у курсі шкільної географії (на прикладі Закарпатської області) // *Інноваційна педагогіка*. – 2022. – Вип. 50, т. 1. – С. 84–87.

9. Курило Л. Географічне краєзнавство як засіб активізації навчально-виховної роботи // На Урок. – URL: <https://naurok.com.ua/geografichne-kra-znavstvo-yak-zasib-aktivizaci-navchalno-vihovno-roboti-266674.html> (дата звернення: 30.04.2025).

10. Курдина О. Формування пізнавального інтересу учнів до географії в умовах Нової української школи. – 2021. – URL: https://bibrka-school.org.ua/ckfinder/userfiles_new/files/kurdyna_2021.pdf (дата звернення: 30.04.2025).

11. Кушнарєнко Н. М. Бібліотечне краєзнавство : підручник. – Київ : Знання, 2007. – 502 с.

12. Майстер-клас: Використання квест-технологій на уроках географії // ВсіМОсвіта. – URL: <https://vsimosvita.com/majster-klas-na-temu-kvest-yak-zasib-rozvytku-samoosvitnoyi-kompetentnosti-ta-piznavalnoyi-diyalnosti-uchniv-z-geografiyi/> (дата звернення: 30.04.2025).

13. Маланюк Т. З. Краєзнавство і туризм : навч. посіб. – Івано-Франківськ, 2010. – С. 84–116.

14. Мельник І. Г. Туристично-краєзнавча робота в школі : навч.-метод. посіб. – Полтава : Вид-во ДЗ ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2023. – 95 с. – URL: <https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10014> (дата звернення: 30.04.2025).

15. Методичні рекомендації: Реалізація краєзнавчого принципу на уроках географії // На Урок. – URL: <https://naurok.com.ua/metodichni-rekomendaci-realizaciya-kraeznavchogo-principu-na-urokah-geografi-39741.html> (дата звернення: 30.04.2025).

16. Мовчан В. Педагогічні основи шкільного краєзнавства / В. Мовчан // *Гуманітарний вісник Переяслав-Хмельницького держ. пед. ун-ту імені Г. Сковороди*. – Київ : КИТ, 2004. – С. 127–131.

17. Назаренко О. Основні методи використання краєзнавчого матеріалу на уроках географії. – 2023. – URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/735518/1/Назаренко.pdf> (дата звернення: 30.04.2025).

18. Побидайло Н. Г. Методика реалізації краєзнавчої складової в процесі навчання фізичної географії : автореф. дис. ... канд. геогр. наук : 13.00.02. – Київ, 2015. – 22 с.

19. Побидайло Н. Г. Застосування дидактичних краєзнавчих ігор на заняттях фізичної географії / Н. Г. Побидайло // *Наук. записки БДПУ*. – 2017. – Вип. 1. – С. 284–288. – URL: <https://pedagogy.bdupu.org.ua/wp-content/uploads/2017/12/44-1.pdf> (дата звернення: 30.04.2025).

20. Прокопчук В. С. Шкільне краєзнавство : навч. посібник / за ред. П. Т. Тронько ; МОН України, Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. І. Огієнка. – К. ; Кам'янець-Подільський : Кондор, 2010. – 240 с.

21. Романченко І. В. Узагальнений досвід "Позакласна робота з географії як засіб виховання національної свідомості та патріотизму учнів" // *На Урок*. – URL: <https://naurok.com.ua/uzagalneniy-dosvid-pozaklasna-robota-z-geografi-yak-zasib-vihovannya-nacionalno-svidomosti-ta-patriotizmu-uchniv-79759.html> (дата звернення: 30.04.2025).

22. Стадник О. Г. Класифікація засобів навчання та їх співвідношення з навчально-методичним забезпеченням шкільного предмета // *Педагогіка формування творчості особистості у вищих і загальноосвітніх школах*. – 2014. – Вип. 39. – С. 366–371.

23. Теоретико-методологічні засади краєзнавства. – URL: <http://nnvc.nuczu.edu.ua/images/topmenu/kafedry/kafedra-menedzhmenta/Interactivnij-kompleks/KKGT/L2.pdf> (дата звернення: 30.04.2025).

24. Тема 7. Краєзнавча робота в школі. Краєзнавчий підхід і технології // *Електронне навчальне середовище ТНПУ*. – URL: https://elr.tnpu.edu.ua/pluginfile.php/71952/mod_folder/content/0/Tema_7/Tema_7.pdf (дата звернення: 30.04.2025).

25. Ягенська Г. В., Степанюк А. В. Формування дослідницьких умінь школярів у галузі природничих наук (друга половина XX – початок XXI століття) : монографія. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021. – 282 с.

26. Кушнір Л., Гомля Л. Особливості проведення краєзнавчої роботи в школі // *Витоки педагогічної майстерності*. – 2012. – Вип. 10. – С. 166–169.

27. Крачило М.П. Краєзнавство і туризм. – К.: Вища школа, 1994. – 256 с.

28. Панкова Є.В. Туристичне краєзнавство: Навч. посіб. – К., 2003. – 240 с.

29. Петранівський В.Л., Рутинський М.Й. Туристичне краєзнавство: Навч. посіб. / За ред. проф. Ф.Д. Заставного. – К.: Знання, 2006. – 312 с.

30. Програма курсу "Основи туризму і краєзнавства" // *Краєзнавство. Географія. Туризм*. – 2002. – № 35. – С. 10–13.

31. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. Географія: підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів. – К.: Освіта, 2008. – 256 с.

32. Коротун І.М., Коротун Л.К. Географія Рівненської області: підручник. – Рівне: Видавництво О.Зень, 2005. – 128 с.

33. Природа та господарство Рівненщини: посібник для вчителів та учнів. – Рівне: Видавництво О.Зень, 2006. – 96 с.

34. Прокопчук В.С. Шкільне краєзнавство: навчальний посібник. – Полтава: ПНПУ, 2010. – 200 с.

35. Кушнір Л. Особливості проведення краєзнавчої роботи в школі // *Витоки педагогічної майстерності*. – 2012. – Вип. 10. – С. 166–169.

36. Краєзнавча робота в школі // *Географіка*. – 2010. – № 3. – С. 45–50.

37. Форми і методи краєзнавчої роботи в загальноосвітній школі // *Всеосвіта*. – 2019. – № 4. – С. 12–15.

38. Дослідження на уроках географії як засіб активізації пізнавальної діяльності учнів // *На Урок*. – 2022. – № 3. – С. 20–23.

39. Методика краєзнавчої роботи в школі // Allref.com.ua. – 2018. – URL: https://allref.com.ua/uk/skachaty/Metodika_krayeznavchoyi_roboti_v_shkoligeografi_ca.net.ua+3allref.com.ua+3 Освітній проект «На Урок» для вчителів+3

40. Форми і методи краєзнавчої роботи на уроках історії та географії // Geographer.com.ua. – 2014. – URL: <https://geographer.com.ua/content/formi-i-metodi-kraieznavchoyi-roboti-na-urokah-istoriyi-ta-geografiyi> Географ+1Всеосвіта+1
41. Географічне краєзнавство як наука. Ч.2 // *Географіка*. – 2010. – № 4. – С. 30–35.
42. Формування фізико-географічних знань учнів на основі краєзнавчого принципу / Н. Г. Кушнарєнко // *Педагогічна освіта: теорія і практика*. - 2014. - Вип. 17. - С. 219-224. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppo_2014_17_44.
43. Ефективні форми та методи активізації краєзнавчої роботи у школі // *Всеосвіта*. – 2019. – № 5. – С. 18–21.
44. Тема 7. Краєзнавча робота в школі. Краєзнавчий підхід і технології // *Електронний ресурс ТНПУ*. – 2020. – URL: https://elr.tnpu.edu.ua/pluginfile.php/71952/mod_folder/content/0/Tema_7/Tema_7.pdf elr.tnpu.edu.ua
45. Особливості проведення краєзнавчих досліджень у курсі шкільної географії // Dspace.uzhnu.edu.ua. – 2022. – URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/47110/1/17.pdf> dspace.uzhnu.edu.ua
46. Організація історико-краєзнавчої та пошукової роботи в школі (з досвіду роботи) // На Урок. – 2020. – URL: <https://naurok.com.ua/organizaciya-istoriko-kraeznavcho-ta-poshukovo-roboti-v-shkoli-z-dosvidu-roboti-105770.html> Освітній проект «На Урок» для вчителів
47. Методичні матеріали з теми: "Система методичної роботи з краєзнавства в школі" // На Урок. – 2020. – URL: <https://naurok.com.ua/metodichni-materiali-z-temi-sistema-metodichno-roboti-z-kraeznavstva-v-shkoli-205594.html> Освітній проект «На Урок» для вчителів+4Освітній проект «На Урок» для вчителів+4Освітній проект «На Урок» для вчителів+4

48. Географічне краєзнавство як засіб активізації навчально-виховної роботи // На Урок. – 2020. – URL: <https://naurok.com.ua/geografichne-kra-znavstvo-yak-zasib-aktivizaci-navchalno-vihovno-roboti-266674.html>

49. *ThingLink*. URL: <https://www.thinglink.com/> (дата звернення: 19.03.2025).

50. *Google Earth*. URL: <https://earth.google.com/web/> (дата звернення: 20.03.2025).